

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

2013

Hana Bezděková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Václav Havel a jeho přeměna z disidenta na prezidenta

Hana Bezděková

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra sociologie

Studijní program Sociologie

Studijní obor Sociologie

Diplomová práce

Václav Havel a jeho přeměna z disidenta na prezidenta

Hana Bezděková

Vedoucí práce:

prof. PhDr. Hynek Jeřábek, CSc.

Katedra sociologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň 26. dubna 2013

.....
Hana Bezděková

Poděkování

Ráda bych zde poděkovala zejména svému vedoucímu diplomové práce prof. PhDr. Hynku Jeřábkovi, CSc., za jeho podporu, čas a mnoho cenných rad, které mi věnoval.

Rovněž bych chtěla poděkovat Marku Bendovi, Pavlu Bratinkovi, Ivanu Gabalovi, Václavu Malému a několika dalším, kteří mi poskytli potřebné informace a ve svých časově náročných zaměstnáních si na mne udělali čas.

„Lhostejnost k druhým a lhostejnost k osudu celku je přesně tím, co otevírá dveře zlu.“

Václav Havel

Obsah

ÚVOD	8
1 TEORETICKÁ ČÁST	11
1.1 Historický kontext	11
1.1.1 <i>Období od roku 1968 do roku 1988</i>	11
1.1.2 <i>Leden 1989 až listopad 1989</i>	13
1.1.3 <i>17. listopad 1989 do konce roku 1989</i>	13
1.1.4 <i>Role Václava Havla ve vývoji událostí</i>	15
1.2 Sociologická perspektiva	20
1.2.1 <i>Symbolický interakcionismus</i>	20
1.2.2 <i>Sociální konstrukce reality</i>	24
1.3 Konstrukce reality a média	27
1.3.1 <i>Nastolování agendy a rámcování</i>	28
1.3.2 <i>Priming</i>	31
1.3.3 <i>Gatekeeping</i>	32
1.3.4 <i>Zpravodajské zdroje</i>	32
1.3.5 <i>Zpravodajské hodnoty</i>	33
1.3.6 <i>Média, jazyk a jazykové prostředky</i>	35
1.3.7 <i>Obrazové prostředky a média</i>	36
1.4 Veřejnost a veřejné mínění	38
1.5 Konspirační teorie	41
1.6 Lidové noviny	43
2 EMPIRICKÁ ČÁST	47
2.1 Popis cíle	47
2.2 Výzkumné strategie a postup výzkumu	48
2.2.1 <i>Kvantitativní přístup</i>	49
2.2.2 <i>Kvalitativní přístup</i>	65
2.3 Možné omezení výsledků	79
2.3.1 <i>Omezení obsahové analýzy</i>	79
2.3.2 <i>Omezení rozhovorů</i>	80
2.4 Etické zásady	82
2.5 Vyhodnocení výsledku mix methods	82
ZÁVĚR	87
LITERATURA	89
RESUMÉ	95
PŘÍLOHY	96

ÚVOD

Václav Havel bude vždy neodmyslitelně spojen s úřadem prezidenta. Mnoho lidí by si po sametové revoluci jen těžko dokázalo představit jiného prezidenta než Václava Havla. Jak je ale možné, že se tak jasným kandidátem na post prezidenta ČSSR stal právě Václav Havel? Jak se z disidenta, pro širší veřejnost neznámého, stal velkou částí společnosti podporovaný kandidát na prezidenta? Zvolení Václava Havla prezidentem nebylo rozhodně dlouhodobě promyšleným záměrem. Václav Havel byl znám zpočátku především pouze lidem spojeným s divadlem a Chartou 77. Zejména lidé, kteří žili v malých městech a politicky se neangažovali, toho v době normalizace o Václavu Havlovi příliš nevěděli. Postupně se však jeho působení v disentu stávalo významnějším a z mnoha důvodů se stal určitým „symbolem demokracie“, a tedy i jediným možným prezidentem ČSSR. Osobě Václava Havla se začala věnovat zahraniční média, básníci či textaři, do povědomí veřejnosti se dostával díky svým humanistickým názorům nebo věznění. Přesto do podzimu 1989 nikdo zřejmě neuvažoval o možnosti, že by se Václav Havel, který nebyl nikdy spjat s politickou mocí, stal prezidentem ČSSR.

Práce se pokouší najít právě to období, kdy se začaly objevovat návrhy na zvolení Václava Havla prezidentem. Přestože se jednalo o velmi rychlý a ne příliš plánovaný akt, předpokládám, že na zvolení Václava Havla prezidentem se podílely i jisté faktory už před listopadem 1989. Cílem práce je především nalézt zásadní okolnosti, které rozhodujícím způsobem ovlivnily, kdo se stane prezidentem svobodného Československa. Práce se snaží přiblížit okolnosti podílející se na formování reality, jež přestávala představovat Václava Havla jen jako disidenta a začínala ho prezentovat jako prezidenta. Hlavním cílem je odpovědět na výzkumnou otázku, která zní: *„Jak a proč se z Václava Havla, pro širší veřejnost dlouho neznámého disidenta, stal nakonec*

velkou většinou podporovaný kandidát na úřad prezidenta a aklamací zvolený prezident?“

Jeden z nejdůležitějších vlivů na konstruování reality mají zajištěná média. V totalitním státě podporuje hlavní mediální proud postoje a názory stávajícího režimu, zatímco opoziční média jsou cenzurována či se objevují v samizdatu. Václavu Havlovi jako hlavní postavě českého disentu se věnoval tedy především samizdatový či exilový tisk. Přestože je zřejmé, že v době totality opoziční média nehrají v rámci široké veřejnosti zásadní roli, jistě mají značnou sílu recipienty ovlivňovat. Tento faktor (tisk), který mohl už před listopadem 1989 postupně vytvářet povědomí o Václavu Havlovi jako prezidentovi, je zkoumán především skrze kvantitativní obsahovou analýzu Lidových novin a jiných dokumentů. Důležitý zdroj dat představují také kvalitativní rozhovory, pomocí nichž se práce pokouší nalézt další faktory, jež se na zvolení Václava Havla podílely, a objasnit vedlejší výzkumné otázky.

V teoretické části práce je nejprve uveden historický kontext událostí ve vztahu ke třem stanoveným obdobím a také k osobě Václava Havla. Dále se je pozornost zaměřena na přiblížení sociologické perspektivy, zejména na oblast jazyka, sociálních rolí a sociální konstrukce reality. Protože jsou využívána data obsahové analýzy Lidových novin, věnuje se práce také médiím a jejich působení na konstrukci reality. V dílčích kapitolách se práce věnuje veřejnému mínění, možným konspiračním teoriím a charakteristice Lidových novin. Rovněž je do této části začleněna určitá příprava pro kvantitativní část empirického zkoumání, a to pomocí průběžného uvádění hypotéz v poznámkách pod čarou.¹

V empirické části je objasněn výběr dané metodologie, tj. smíšená strategie výzkumu, a následně je obecně přiblížena. Po uvedení výzkumného cíle je popsána kvantitativní část výzkumu a provedena analýza dat získaných z obsahové analýzy Lidových novin a dokumentů.

¹ Např. Hypotéza č. 1 předpokládá, že některé titulní strany jsou věnovány Václavu Havlovi a vztahuje se na část práce, kde je zmíněna mediální strategie primingu, tj. „vypíchnutí“ jistých témat například pomocí jejich zařazení na titulní strany.

Poté se práce věnuje kvalitativní části, jež představuje polostrukturované rozhovory s lidmi, kteří se pohybovali v okruhu blízkém Václavu Havlovi. Taktéž jsou uvedena možná omezení a etika výzkumu. Nakonec jsou prezentovány společné výsledky získané z obou metodologických přístupů.

1 TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Historický kontext

Tato část práce se věnuje krátkému přiblížení zásadních událostí ve třech obdobích, které jsou takéž stanoveny i v empirické části. Jedná se nejprve o období od roku 1968 až do roku 1988, poté od začátku roku 1989 do listopadu 1989 a třetím obdobím je časový úsek od 17. listopadu do konce roku 1989. Následně je kapitola věnována Václavu Havlovi, který je zde zmíněn především v souvislosti s historickým vývojem a jeho bojem za demokracii.

1.1.1 Období od roku 1968 do roku 1988

Liberalizace společenských poměrů 60. let a tvorba reformního křídla komunistické strany byla potlačena vpádem vojsk Varšavské smlouvy 21. srpna 1968. Tímto začala éra nedemokratického režimu, kdy politická reprezentace schválila zákony omezující svobodu shromažďování, zavádějící cenzuru, zakazující existenci jiných politických stran a organizací, než byly strany sdružené v Národní frontě (Doskočil 2006). Přestože byly zprvu uspořádány mnohé demonstrace odsuzující sovětskou okupaci, odpor nevytrval ve společnosti dlouho a převládla jistá letargie a ústup do soukromé sféry. Ani takové události jako např. upálení Jana Palacha (16. 1. 1969) či Jana Zajíce (25. 2. 1969) neprobudily v lidech aktivitu proti stávajícímu režimu, a proto komunistický režim mohl trvat dlouhých dvacet let. Nicméně to neznamená, že všichni lidé pasivně tomuto režimu přihlíželi, neboť normalizační režim se samozřejmě také promítnul do oblasti opozičního snažení. Dne 6. 4. 1977 bylo vydáno prohlášení Charta 77, která

kritizovala politickou a státní moc za nedodržování lidských a občanských práv, k jejichž dodržování se ČSSR roku 1975 v Helsinkách zavázala.²

Vznik Charty 77 rozbil tzv. „šedou plochu sedmdesátých let“ a měl dalekosáhlé důsledky, neboť využil možnosti obrátit se k mezinárodním společnostem. Kompenzovala se tak možnost intenzivněji působit v domácím prostředí, kde byla tato iniciativa pomocí normalizačních médií a tvrdých represí proti signatářům úspěšně potlačována. Charta 77 se tak objevila v zahraničních listech jako Le Monde, Frankfurter Allgemeine Zeitung, The Times a New York Times (Vrba 1997). V dalším roce, přesněji 27. 4. 1978, byl ustanoven Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS), který v duchu poslání Charty 77 sledoval případy osob, které byly v ČSSR trestně stíhány nebo vězněny za projevy svého přesvědčení nebo které se staly oběťmi policejní či justiční svévole.³ Rovněž členové VONSu byli stíháni a mnozí i odsouzeni. Hlas opozice byl tak reprezentován především Chartou 77 a dalšími významnými hnutími. Po roce 1968 řada občanů ČSSR emigrovala. Mnozí z nich, především významnější osobnosti, které vystupovaly proti režimu, k tomu byli donuceni pod výhružkami věznění (Hrubý, Brouček 2000).

K podpoře proti normalizačnímu režimu získali disidenti působící v exilu také mezinárodní organizace, např. Amnesty International, Human Rights Watch. Rovněž se setkávali s předními západoevropskými politiky, např. s W. Brandtem, O. Palmem či F. Mitterandem, a získávali u nich politickou podporu pro československou opozici na mezinárodní scéně. Často se proto zprávy o opozičním hnutí v Československu promítaly do západních médií.

Významnějšími událostmi, které přispěly k oslabování režimu, se staly až velké protirežimní demonstrace v roce 1988, kterých se účastnila řada

² Prohlášení Charty 77 z 1. ledna 1977, [online]. [cit. 2013-01-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.charta2007.cz/index.php?sh=dokum/2>>.

³ Zakládající prohlášení VONSu, [online]. [cit. 2013-01-16]. Dostupné z WWW <http://www.vons.cz/data/images/zakladajici_prohlaseni_vons.jpg>.

význačných a známých osobností. První z nich se konala v den 70. výročí vzniku Československa na Václavském náměstí a druhá dne 10. 12. na Škroupově náměstí. Druhá z akcí představovala první úředně povolenou demonstraci ke Dni lidských práv, na které veřejně promluvili disidenti.

1.1.2 Leden 1989 až listopad 1989

Hned na začátku roku se uskutečnily masové demonstrace k uctění památky Jana Palacha. Osmidenní demonstrace v rámci tzv. „Palachova týdne“ (15. až 21. ledna) byly po násilném zásahu policie ukončeny. Výsledkem bylo zatčení více než 110 lidí, včetně významných disidentů. Vedení komunistické strany se tak poprvé výrazněji ocitlo pod velkým mezinárodním tlakem. Dne 29. června byla zveřejněna petice Několik vět, která jako dokument Charty 77 požadovala mimo jiné propuštění všech politických vězňů, svobodu shromažďování a zrušení cenzury.⁴ Tato petice tak měla symbolicky navázat na výzvu Ludvíka Vaculíka Dva tisíce slov z 27. června 1968. Petice Několik vět si postupně získala až 40 tisíc podpisů. Demonstrací výrazně přibýlo především od 21. 8. 1989, kdy se konala demonstrace k výročí okupace. Následně se uskutečňovaly protestní akce a manifestace skoro každý týden, a to ve všech větších městech. Zásadní přelom však znamenala až tzv. „sametová revoluce“, která započala 17. 11. 1989.

1.1.3 17. listopad 1989 do konce roku 1989

Sametová revoluce začala studentskou demonstrací v Praze na Albertově. Studenti zde chtěli ve výroční den uzavření českých vysokých škol nacisty uctít památku Jana Opletala, který byl v roce 1939 při studentské demonstraci zavražděn. Zprvu poklidné a také státem povolené setkání se však proměnilo v protirežimní demonstraci. Speciální

⁴ Několik vět, dokument Charty 77, [online]. [cit. 2013-02-18]. Dostupné z WWW: <http://www.svedomi.cz/dokdoby/charta_nekolikvet.htm>.

oddíly Státní bezpečnosti (StB) násilně zastavily průvod studentů na Národní třídě a brutálně zakročily proti mladým lidem. To vyburcovalo celou společnost, která se definitivně rozhodla ukončit totalitu v ČSSR.⁵ Tato událost tak napomohla rozpoutat rychlý sled událostí. Nejprve (19. 11.) jako reakci na násilný zásah policie vytvořila skupina intelektuálů, umělců a studentů tzv. Občanské fórum (OF), tj. širokou platformu občanských aktivit, odmítající totalitní komunistický režim a usilující o obnovu politického pluralismu, demokracie a právního státu.⁶ Na Slovensku vzniklo obdobné hnutí, tzv. *Verejnost proti násiliu* (VPN). Obě opoziční hnutí se stala hlavními mluvčími boje za demokracii a vedla dialog se stávající mocí.

Vedení komunistické strany, tj. generální tajemník a celé předsednictvo ústředního výboru KSČ, po pěti dnech v důsledku celospolečenské kritiky zásahu policie proti centru opozice a demonstrujícím občanům odstoupilo. Dne 27. 11. byla vyhlášena generální stávka a demonstrace na Letenské pláni, která se nesla pod heslem „Svobodné volby“. Opoziční skupiny dosáhly 3. prosince zrušení vedoucí úlohy KSČ ve státě a byla jmenována nová vláda v čele s Ladislavem Adamcem. Protože tato vláda byla stále složena především z komunistických poslanců, OF za podpory mnohých demonstrací vládu odmítalo. Premiér Adamec nakonec pod tlakem silného odporu odstoupil z úřadu a 10. prosince byl prezidentem Gustavem Husákem jmenován premiér nové vlády Marián Čalfa (Hejna 2006: 201). G. Husák také hned po jmenování nového premiéra vyhlásil svou abdikaci z úřadu prezidenta. Tato tzv. „vláda národního porozumění“ měla vést ke svobodným volbám a nové době československé demokracie. V reakci na tyto úspěchy proběhla na Václavském náměstí již devátá mohutná manifestace OF, na které byla za přítomnosti domácích i zahraničních osobností vyhlášena prezidentská kandidatura

⁵Ústav pro studium totalitních režimů, [online]. [cit. 2013-02-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.ustrcr.cz>>.

⁶Totalita[online]. [cit. 2013-02-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/of.php>>.

Václava Havla. Dne 29. prosince 1989 byl Václav Havel jednohlasně zvolen novým československým prezidentem.⁷

Z výše přiblíženého historického kontextu je patrné, že přestože doba normalizace trvala dlouhých 20 let, zásadní události pro vznik svobodného Československa, a tedy i první svobodnou volbu prezidenta se odehrály až v rychlém sledu událostí ke konci roku 1989. Přesto nelze zcela zavrhnout myšlenky, že se na volbě prezidenta mohly podílet události z dřívějších měsíců či let.

1.1.4 Role Václava Havla ve vývoji událostí

Václav Havel se narodil 5. 10. 1936 v Praze a vyrůstal ve známé podnikatelské rodině, spjaté s kulturním a politickým děním 20. až 40. let. Po únoru 1948 byl vyloučen z elitní školy, a proto nastoupil na učební obor chemického laboranta, ale současně také vystudoval gymnázium na večerní škole. Z kádrových důvodů nesměl studovat žádný humanitní obor na vysoké škole a ekonomickou fakultu sám po dvou letech opustil (Budínský 2003). Po návratu z dvouleté vojenské základní služby pracoval jako jevištní technik, nejprve v Divadle ABC a od roku 1960 v Divadle Na zábradlí. V roce 1963 byla uvedena první Havlova hra Zahradní slavnost, která se následně začala hrát i v západních státech. Do roku 1969 publikoval v mnohých literárních a divadelních časopisech.⁸

Poté začal vystupovat proti normalizačnímu režimu, nejprve v srpnu 1969 podepsal prohlášení „Deset bodů“ adresované federální vládě a Federálnímu shromáždění, které odmítalo politiku normalizace. Na podzim roku 1969 byl tak Václav Havel poprvé vyslýchán z důvodů podvracení republiky. Od roku 1970 nesměl oficiálně publikovat, a tak se živil jako pomocný dělník v trutnovském pivovaru. V roce 1975 založil

⁷ ÚSD: *Demokratická revoluce 1989*, [online]. [cit. 2013-02-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.89.usd.cas.cz/cs/udalosti.htm>>.

⁸ Václav Havel – životopis, [online]. [cit. 2013-01-16]. Dostupné z WWW <<http://www.vaclavhavel.cz/index.php?sec=1&id=1>>.

Václav Havel samizdatovou strojopisnou ediční řadu pro nezávislou literaturu edici Expedice. Definitivní roli disidenta však potvrdil až v roce 1977. Václav Havel se stal spolu s Janem Patočkou a Jiřím Hájkem hlavním iniciátorem Charty 77, která je dnes považována za jednu z nejvýznamnějších akcí odporu vůči předlistopadovému režimu v období normalizace. Byl jedním z prvních tří mluvčích Charty 77 (Hejna 2006: 196). Následkem toho byl V. Havel podroben sérii výslechů a dne 15. 1. 1977 vzat poprvé do vazby na pět měsíců. V dubnu 1978 spoluzaložil Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS). To vedlo k dalším výslechům a v květnu roku 1979 i k odsouzení na čtyři roky. Přestože mu byla navrhována možnost emigrace a ukončení trestu, Václav Havel tuto nabídku odmítl. Podobně se zachovali i Václav Benda s Jiřím Dienstbierem (Kaiser 2009: 166). Z vězení začal psát své ženě dopisy, které se staly základem knihy *Dopisy Olze*. Ze zdravotních důvodů mu byl nejprve trest přerušen a potom V. Havel zůstal v domácím vězení.

Mezinárodní vlna solidarity začala zvyšovat jeho prestiž doma i v zahraničí. Aktivně podporoval samizdat a ke konci roku 1987 se podílel na vzniku samizdatových Lidových novin, do kterých často sám přispíval a byl členem redakční rady. Dne 28. 10. 1988 uspořádaly nezávislé iniciativy v čele s Chartou 77 protirežimní demonstraci k 70. výročí vzniku Československa. Za necelé dva měsíce (10. 12. 1988) využili hlavní představitelé opozice návštěvy francouzského prezidenta F. Mitterranda v ČSSR a uspořádali demonstraci, na níž vystoupil Václav Havel jako člen Českého helsinského výboru. Šlo o první povolenou demonstraci, neboť francouzský prezident si během své návštěvy prosadil, že opozice nebude v průběhu jeho návštěvy perzekuována.⁹

V rámci tzv. Palachova týdne uctili na Václavském náměstí památku Jana Palacha zástupci nezávislých iniciativ. Vzpomínková akce byla úřady zakázána a představitelé opozičních skupin zadrženi. Václav Havel

⁹ ÚSD: *Demokratická revoluce 1989*, [online]. [cit. 2013-02-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.89.usd.cas.cz/cs/udalosti.html>>.

a Dana Němcová byli v souvislosti se svými výzvami v západních rozhlasových stanicích obviněni z podněcování a ztěžování pravomoci veřejného činitele. V. Havel byl odsouzen k nepodmíněnému trestu devíti měsíců odnětí svobody. Společně s ním byli souzeni také další opoziční aktivisté, kteří byli při akci na Václavském náměstí zadrženi. Opozičnímu hnutí se však podařilo v rámci kampaně za jejich propuštění prolomit určitou izolaci od většinové společnosti a rovněž díky silnému tlaku a protestům ze zahraničí byl V. Havel propuštěn už v květnu téhož roku (Vladislav, Prečan 1990).

Novinář Karel Hvíždala se o názoru, že by se z Václava Havla mohl stát nový prezident, dozvěděl už v lednu roku 1989 od Pavla Tigrida, který s touto myšlenkou přišel a telefonoval ji mnoha významným lidem v cizině. Ve svém časopise Svědectví publikoval článek, v němž oznámil blížící se konec socialismu a fakt, že budoucím prezidentem Československa by se měl stát dramatik a esejista, disident a kriminálník Václav Havel. O několik měsíců později dokonce Pavel Tigrid požádal disidenta G. Vargu, aby dal zhotovit desítky tisíc odznaků s textem Havel for President a propašoval je do Prahy a okolí.¹⁰ Pokud je toto tvrzení pravdivé, takovéto názory byly ojedinělé a v Československu pro ně půl roku před revolucí nebylo příliš prostoru. I když lidé jasně spatřovali slábnoucí moc komunistů, stále se obávali tvrdého zákroku režimu proti demonstracím, jako tomu bylo v okolních státech, a státní převrat vnímali jako otázku několika let.¹¹

Tři měsíce po vydání petice Několik vět, na jejímž vydání se podílel zejména Václav Havel, Stanislav Devátý, Jiří Křížan a Alexandr Vondra, se Václav Havel stal opět hlavním mluvčím Charty 77.¹² Tato petice k sobě přitahovala velkou pozornost zahraničí,¹³ režim však stále

¹⁰ HVÍŽDALA, K., Proč Západ Václavu Havlovi závidí, [online]. [cit. 2013-02-21]. Dostupné z WWW: <<http://prehravac.rozhlas.cz/audio/2452343>>.

¹¹ Hypotéza 6

¹² Hypotéza 4

¹³ Hypotéza 5

úspěšně všechny demonstrace potlačoval (Vykoukal 2000). Krátkodobých zadržení Václava Havla přibývalo nejen v důsledku organizování této petice, ale také v souvislosti se snahou režimu zabránit schůzkám mluvčích Charty 77. Jeho osoba tak stále více přitahovala pozornost a stával se z ní hlavní symbol odporu.

Dva dny po „sametové revoluci“ se představitelé nezávislých iniciativ sešli v bytě Václava Havla, aby se poradili o dalším postupu. Vyslovili se pro vytvoření sdružení všech nezávislých skupin do jednotného opozičního hnutí, pro které zvolili název Občanské fórum (OF). Téhož dne představil Václav Havel OF v Činoherním klubu. Jeho tiskovým mluvčím se stal kněz Václav Malý. Hned 21. 11. se s jeho zástupci setkal předseda vlády Ladislav Adamec. Komunisté tak navázali dialog s OF a už bylo zřejmé, že musí dojít k velkým společenským změnám (Kaiser 2009: 214, 215). Mezi 21. 11. až 10. 12. 1989 se konalo celkem devět velkých manifestací na Václavském náměstí a později na Letenské pláni, kde mluvili hlavní představitelé OF. Přestože osobnost Václava Havla byla stále výraznější, na čtvrté manifestaci 24. 11. na Václavském náměstí, které se zúčastnilo přes 200 tisíc lidí, bylo slyšet skandování „Dubček na Hrad!“ Václav Malý pak na tiskové konferenci OF představil dva symboly Československa – Václava Havla a Alexandra Dubčeka. Páté manifestace 25. 11. už na Letenské pláni, kterou poprvé v přímém přenosu vysílala i televize, se účastnilo asi 800 tisíc lidí z celého Československa. V. Havel ve svém

vystoupení vyjádřil hluboké znepokojení z nedostatečných změn ve vedení KSČ, zatímco Alexandr Dubček zde veřejně nepromluvil. Stále však do konce listopadu panovalo mezi širokou veřejností, a dokonce i některými představiteli OF mínění, že budoucím prezidentem by měl být Alexandr Dubček (Ash 1991: 62- 90).

OF úzce spolupracovalo při vytváření tlaku na odchod co největšího počtu zkompromitovaných osob z vedení státu. Od prosince se začínaly objevovat názory, že prezidentem by se měl stát buď Alexandr Dubček, nebo Václav Havel.¹⁴ Stále panovaly protesty proti složení nové federální vlády a 3. 12. Ladislav Adamec nabídl, aby prezident republiky pověřil novým jmenováním federální vlády Mariána Čalfu. Jako první v prosinci s návrhem, aby OF podpořilo kandidaturu V. Havla na prezidenta, vystoupil Michal Kocáb se slovy: *„Václav Havel je pro mě záruka demokracie a nepokračování té linie, které se bojím, reformního komunismu, který by se mohl upevnit za pozice Dubček – Adamec či Dubček–Čalfa.“*¹⁵ Dne 6. 12. byl tak dosažen předběžný konsensus, že kandidátem OF na funkci prezidenta se stane Václav Havel. Tento názor potvrdili i představitelé slovenského hnutí VPN. Přesto ve své podpoře Václava Havla nebylo OF zcela jednotné.

Dne 7. 12. Václav Havel odpověděl na tiskové konferenci na otázku, zda přijme kandidaturu na úřad prezidenta ČSSR následovně: „Já jsem řekl už několikrát, že svým povoláním jsem spisovatel a nemám politické ambice, necítím se být profesionálním politikem, ale že jsem vždy zájmy obecné nadřazoval nad své zájmy vlastní. Kdyby se, nedej Bůh, situace vyvinula tak, že by jediná služba vlasti, kterou ještě mohu udělat, byla tato, pak bych to musel udělat.“¹⁶

Po demisi Ladislava Adamce jmenoval Gustav Husák 10. 12. 1989 novým předsedou vlády Mariána Čalfu a sám abdikoval. Stále rostla

¹⁴ Hypotéza 7

¹⁵ ÚSD: *Demokratická revoluce 1989*, [online]. [cit. 2013-02-11]. Dostupné z WWW: <<http://www.89.usd.cas.cz/cs/udalosti.html>>.

¹⁶ tamtéž

podpora Václava Havla mezi herci, hudebníky, výtvarníky a studenty, kteří se také k jeho kandidatuře připojili. Dne 12. 12. Petr Pithart sdělil, že Alexander Dubček nepřímo vyjádřil souhlas se svou nominací do funkce předsedy Federálního shromáždění a ochotu podpořit v tomto případě prezidentskou kandidaturu Václava Havla (Kaiser 2009: 237). Ten zdůraznil, že funkci „dočasného a pracovního“ prezidenta je ochoten vykonávat pouze v součinnosti s Alexandrem Dubčkem. Představitelé OF s Václavem Havlem se 15. 12. účastnili tajné schůzky s předsedou vlády M. Čalfou. Předseda vlády, který setkání inicioval, nabídl Václavu Havlovi spolupráci při prosazení jeho prezidentské kandidatury ve Federálním shromáždění. Domluvili se na tom, že Václav Havel funkci prezidenta přijme pouze za podmínky, bude-li v jiné vysoké státní funkci A. Dubček. KSČ tak při předběžném jednání přislíbilo podpořit kandidaturu V. Havla a dne 29. 12. 1989 mohl být Václav Havel zvolen aklamací.¹⁷

1.2 Sociologická perspektiva

V rámci této práce je jistě namístě přiblížit základní sociologické perspektivy, jež souvisí s volbou prezidenta. Je důležité zmínit základní prvek komunikace, tedy jazyk, a také utváření sociálních rolí, které je jistě s volbou prezidenta spjato. Tyto dva koncepty jsou začleněny do obecné kapitoly symbolického interakcionismu.

1.2.1 Symbolický interakcionismus

Symbolický interakcionismus vznikl v 50. letech 20. století a představuje symbolické zprostředkování sociální interakce mezi jednotlivci. Klade tedy důraz především na jazyk. Zásadní je pro tento směr především pojetí George Herberta Meada, který tvrdil, že si prostřednictvím jazyka uvědomujeme své „Já“, svou individualitu. Klíčovým aspektem tohoto

¹⁷ ÚSD: *Demokratická revoluce 1989*, [online]. [cit. 2013-02-11]. Dostupné z WWW: <<http://www.89.usd.cas.cz/cs/udalosti.html>>.

procesu jsou pak symboly, které nám umožňují vnímat předměty v jejich symbolické rovině. K výměně těchto symbolů dochází prakticky při všech interakcích mezi lidmi a my na jejich základě usuzujeme, jaký typ chování je v daném kontextu vhodný. Symbolický interakcionismus tak zaměřuje naši pozornost na detaily těchto interakcí, jež nám pomáhají pochopit, co druzí dělají nebo říkají (Giddens 1999: 536-537).

Člověk tak žije v symbolickém světě, kdy se jeho jednání orientuje podle symbolů. Symboličtí interakcionisté tvrdí, že chování lidí je výsledkem interakce, která je však závislá na situaci, v níž se odehrává. Je podmíněna společenským kontextem, kulturou, společenskými pravidly, normami, hodnotami. Tyto faktory jsou však rovněž konstruovány na základě vzájemných jednání.

Charles Horton Cooley byl přesvědčen, že lidé mezi sebou nevytvářejí vztahy na základě svých objektivně existujících vlastností, nýbrž skrze dojmy, které si o sobě vytvořili při vzájemné komunikaci. Pro každého jedince tak utváříme soubor těchto dojmů, tedy „osobní ideu“. Ta představuje zkonstruovaný význam, tedy množinu imaginárních atributů, které si promítáme jako interpretace ke skutečným osobnostem. Přestože Cooleyho hlavní myšlenkou je zejména znalost nás samotných, neboť ostatní jsou jakési zrcadlo, v němž se vidíme. Pro tuto práci jsou významnější předchozí teze (Defleur 1996: 260-261).

Utváření dojmu však nemusí vznikat pouze skrze přímé sociální interakce. Média zpodobňují a shrnují interpretace skutečnosti, jež si publikum osvojuje, proto může být realita, ale i jejich osobní a společenské chování určováno i výklady poskytovanými médii, zvláště mají-li lidé k dispozici málo jiných zdrojů informací (Defleur 1996).

Jazyk

Jazykové konvence propojující významy se slovy mají zásadní vliv na poznání a utváření reality. Sociální vědci se tak zabývají tím, jak spolu lidé prostřednictvím jazyka jednají a jak tato symbolická interakce probíhá.

Jedním z důležitých konceptů pro tuto práci je tedy pojetí jazyka. Právě jazyk je jedním ze základních témat studia komunikace a vůbec veškerého symbolického jednání. Dle Herdera *„jednotlivé jazyky věrně odrážejí způsob myšlení a ducha těch, kdo jimi mluví, protože jazyk pramení z nejnvnitřnější lidské podstaty a vyvíjí se společně s myšlením, od něhož je neoddělitelný“* (Salzmann 1997: 39). Je to právě myšlení, které jazyk vytváří, neboť bez jazyka není myšlení možné. Jazyk se tak pro nás stává zásadním nástrojem poznání reality.

K zprostředkování reality skrze jazyk, a tedy k samotné komunikaci dochází na základě sociální konstrukce významů a výkladů skutečností. Pro vědce, kteří se zprostředkováním reality zabývají, je klíčové tzv. významové paradigma, jež stojí na pěti hlavních předpokladech:

1. Lidská paměť umožňuje vývoj poznání.
2. Poznání existuje ve formě pojmů či konceptů, což jsou pojmenované či označené struktury významů, které si jedinec pamatuje.
3. Významy k pojmům si člověk může vytvořit buď vlastním smyslovým kontaktem s nejrůznějšími projevy skutečnosti, nebo prostřednictvím symbolické interakce uvnitř jazykového společenství.
4. Vztahy mezi symboly a jejich významy jsou ustanoveny pomocí zvyků (pravidel), které umožňují všem, kdo se jimi řídí, komunikaci.
5. Jazykové symboly a zvyky, na nichž se nějací lidé dohodnou a které používají, utvářejí jejich vnímání a výklad fyzikálního a sociálního světa i chování k němu (Defleur 1996: 267).

Edward Sapir definoval jazyk jako *„výhradně lidský, neinstinktivní způsob přenášení myšlenek, emocí a tužeb, skrze záměrně vytvořený symbolický systém“* (Sapir 1921: 7). Jazyk tedy představuje soustavu výrazových prostředků, které slouží k dorozumívání, jinak řečeno znakový systém, skládající se ze symbolů, které mají přenášet význam. Dle Sapira je tak jazyk mocným nástrojem, který určuje veškeré naše uvažování o společenských problémech a procesech (Defleur 1996: 259).

K tomuto sociálnímu fenoménu je tak možné přistupovat ze dvou směrů. Jazyk je totiž možné zkoumat jako pouhý nástroj, pomocí něhož společnost vyjadřuje své postoje, emoce či vzájemné vztahy, nebo jako zdroj, který popisuje či vysvětluje sociální realitu. Zásadním předpokladem pro tuto práci je tedy to, že jazyk nejen umožňuje interakci a komunikaci, ale že napomáhá utvářet skutečnosti. Jazyk tak má moc konstruovat sociální realitu, a to jak v tištěné, tak abstraktní podobě.

To, jak samotný význam vzniká a je pomocí symbolů přenášen, by nejlépe vystihovalo pojetí Ferdinanda de Saussurea, avšak to už není pro tuto práci stěžejní.

Role a jejich význam

Tato práce se věnuje tomu, jak a zda vůbec byla role Václava Havla jako prezidenta konstruována již před jeho samotným zvolením. Cílem není přiblížit adaptaci na tuto roli či její naplňování, ale pouze její utváření.

Nejprve byl pojem sociálních rolí úzce spojován se statusem a člověka neviděl primárně jako individuum, ale jako člena společenství. G. H. Mead dále přispěl k tomuto tématu, neboť vycházel z předpokladu, že člověk se postupem času vyvíjí a jeho osobnost je formována společností skrze komunikaci a sociální interakce (Giddens 1999: 537).

Dle Bergera s Luckmannem se každý jedinec účastní sociálního světa hraním rolí, které utváří a typizují jeho jednání i jedince samotného. Role poskytuje jedincům jistý vzorec, který určuje jednání v konkrétních situacích, neboť existují v rámci společné zásoby vědění zásady pro správné vykonávání rolí. Tím, že si jedinci internalizují tyto role, svět se pro ně stává subjektivně reálný a role součástí jich samotných (Berger Luckmann 1999).

Ervin Goffman, představitel dramaturgické sociologie, převedl metaforicky svět na divadlo, kde všichni a za všech okolností hrají mnoho rolí. Účinkující samotní nebo ti, kteří prezentují jedince např. v médiích, se snaží navodit určitý dojem a publikum si o tom vytváří jistý úsudek.

I pozorovatelé, kteří danou účinkující osobu neznají, mohou nalézt v jeho chování či prezentaci daného chování médii záchytné body. Tyto body jim poskytnou možnost aplikovat určité posuzovací stereotypy (Goffman 1999).

Dle Jandourka je od jedince v konkrétní situaci očekáváno jisté jednání, a proto se tak sociální pozice mění v konkrétní předvídatelné chování (Jandourek 2007: 207).

Role může být vytvořena jednorázově, například po nečekané události, ale také může být jedinci delší dobu postupně připisována. Jednou z možností, jak je možné jedinci roli připsat, je rovněž prostřednictvím médií. Média všechny prezentované osoby určitým způsobem interpretují, a připisují jim tím určité role. Jednotlivé články tak mohou o Václavu Havlovi pojednávat jako o dramatikovi, jako o disidentovi nebo jako o možném kandidátovi na úřad prezidenta.

1.2.2 Sociální konstrukce reality

Koncept sociálního konstruktivismu Petera Bergera a Thomase Luckmanna byl vydán v roce 1966 v knize *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Autoři realitu vidí jako sociální výtvar a definují ji jako „*vlastnost náležející jevům, kterým přisuzujeme existenci nezávislou na naší vlastní vůli*“. Sociologie vědění by se dle autorů měla věnovat procesům, kterými je realita utvářena, pojem vědění definují jako „*jistotu, že zmíněné jevy jsou skutečné a jsou nositeli určitých vlastností*“ (Berger, Luckmann 1999: 9).

Konkrétní reality a vědění se však v různých společnostech a u různých jedinců mohou významně lišit v závislosti na tom, co je v dané společnosti za vědění považováno. Realita a vědění jsou proto sociálně relativní pojmy, které jsou vázány na určité sociální kontexty. Autoři se tedy především zaměřují na sociální mechanismy utváření reality lidského světa. Podle autorů existuje více realit, ale ta, která je nám nejbližší, je realita každodenního života. Jedná se o uspořádanou realitu, která nám

poskytuje bezpečí především v tom, že svět má svůj řád. Realita každodenního života se člověku jeví jako intersubjektivní, tedy jako svět, který sdílí s ostatními, a tak je brána za danou, samozřejmou (Berger, Luckmann 1999).

Institucionalizace a legitimizace

Dle autorů podléhá jakákoli lidská činnost habitualizaci, tedy tomu, že se veškerá opakovaná činnost ustálí do vzorců, které mohou být následně napodobovány. V budoucnu proto může být určitá činnost stejným způsobem provedena bez většího úsilí. Tyto procesy habitualizace předcházejí institucionalizaci a stávají se pro ni určitým základem. Tím, jak se činnosti habitualizují, si jedinci vytvářejí jisté typizace, tzn. že k určité situaci využívají konkrétní typ jednání. Díky tomu, že jsou základní typizace přístupné pomocí sociální interakce i druhým lidem, mohou být sdíleny. Poté se mohou vytvářet složitější sdílené typizace, které se vztahují jak k určitým činnostem, tak i k jejich vykonavatelům. Právě takto vznikají podle autorů instituce, jež se vyznačují dvěma vlastnostmi – mají své dějiny a řídí lidské chování.

Je zřejmé, už ze samotného faktu existence institucí, že řídí lidské chování tím, že předem stanovují vzorce chování, které předurčují lidskému jednání pouze jeden teoreticky možný směr. Instituce mají tedy určitý řídicí charakter, který poskytuje stabilizační prvky reality. Instituce se jedinci jeví jako nepopiratelný a objektivní fakt a svět institucí je tudíž chápán jako objektivní realita. Přesto je dle autorů tato objektivita falešná a je pouhým lidským výtvoem, neboť vztah mezi člověkem-tvůrcem sociálního prostředí a sociálním prostředím samotným je dialektický. „*Výtvor zpětně ovlivňuje svého tvůrce*“ (Berger, Luckmann 1999: 64). Člověk a jeho sociální svět vstupují do vzájemné interakce. Tento vztah se skládá ze tří složek: externalizace, objektivizace a internalizace. Této tezi lze nejnázne porozumět následovně; člověk jako člen společnosti vytváří jisté vzorce chování, které následně připouští jako objektivně reálné, poté tyto vzorce přijímá, internalizuje. Pokud jsou však tyto vzorce

produktem lidské činnosti, nemohou být stálé, a tudíž podléhají různým změnám jako celá společnost. Realitu, která se vytváří, tak ovlivňují různé sociálními vlivy, jež působí na společnost. Mezi takové vlivy mohou patřit například média.

Svět institucí je podle autorů potřeba legitimizovat, tzn. určitým způsobem ospravedlnit, „vysvětlit“. Původní význam institucí není novým generacím přístupným prostřednictvím paměti, proto je nezbytné jim tento význam vysvětlit pomocí různých legitimizačních formulí. Základní legitimizační vysvětlení jsou obsažena přímo v jazyce, který sdílené zkušenosti objektivizuje a v rámci jazykového společenství zpřístupňuje všem. Různé zkušenosti se tak stávají součástí společné zásoby vědění. Legitimizaci autoři definují jako „*druhoplánovou objektivaci významů*“ (Berger, Luckmann 1999: 93), tedy legitimizaci, která učiní již institucionalizované „prvoplánové“ objektivace objektivně dostupnými. Legitimizace mají několik rozdílných úrovní a za nejvyšší úroveň legitimizace institucionálního pořádku považují autoři tzv. „symbolické světy“. „*Ty představují soubor teoretických tradic, které uspořádávají do celku rozdílné oblasti významů, zahrnují institucionální pořádek v jeho symbolické celistvosti*“ (Berger, Luckmann 1999: 96) a legitimizují institucionální role a chování.

Pojmem symbolický je takový jazykový prostředek, který odkazuje na jinou než každodenní realitu. Symbolický svět poskytuje řád subjektivnímu chápání životní zkušenosti. Společnost tak díky této legitimizaci dává jedinci smysl a je mu ospravedlněna její existence. Symbolické světy určují hranice sociální reality a vymezují, co je relevantní z hlediska sociální interakce. Chrání tímto jedince před chaosem a existenciálními úzkostmi, protože sociální skutečnosti dodávají legitimizaci, a tedy i smysl. Symbolický svět také uspořádává historii a ve vztahu k minulosti vytváří „paměť, která je sdílená všemi socializovanými jedinci ve společnosti. Ve vztahu k budoucnosti ustanovuje společný rámec pro plánování činností jedinců, a tak lidi vzájemně propojuje (Berger, Luckmann 1999).

Teorie sociální konstrukce reality od Bergera a Luckmanna je považována za jeden z hlavních teoretických základů této práce. Kvantitativní část práce se snaží o zachycení mediálních strategií tisku, které se mohly podílet na konstrukci sociální reality Václava Havla jako prezidenta.

1.3 Konstrukce reality a média

Teorii utváření sociální reality je možno aplikovat na mediální konstruování obrazu reality, neboť média působí ve společnosti jako stabilizační prvek a významně konstituují sociální řád. Jak bylo zmíněno výše, k udržování symbolického světa slouží pojmové aparáty, které se snaží udržet chápání daného světa jako objektivní reality. K pojmovým aparátům legitimizace symbolického světa patří také masová média. Tím, že poskytují vědění rozsáhlým způsobem, mají silný vliv na udržení symbolického světa v rámci široké společnosti. Média se stávají důležitým prostředkem legitimizace, neboť jejich zprávy nejsou obsahově složité a jsou všeobecně dostupné.

Podle Reifové nemají zpravodajské obsahy schopnost zobrazovat skutečnost. Realita zpravodajské obsahy nepředchází a není v nich tedy zobrazována, ale vzniká až ve chvíli, kdy je definována (viz Thomasův teorém¹⁸). Realita jako sociální fakt do sociální komunikace vstupuje tudíž jedině jako interpretace reality. Dle autorky jsou masová média *„jedním z nejmocnějších sociálních aktérů, kteří jsou angažováni v oblasti interpretování, definování, a tedy i vytváření či konstruování reality. Vznik reality v masových médiích a jejich zpravodajských obsazích potom probíhá za účasti publika tak, že masová média nekoordinují své významy s realitou na nich nezávislou, ale naopak na straně publika dochází ke koordinaci skutečnosti s mediálními významy. Status*

¹⁸ Tato teze se objevuje v knize *The Child in America* z roku 1928, ve kterém Thomas upozorňuje na skutečnost, že je-li nějaká situace definovaná jako reálná, pak se stává reálnou i ve svých důsledcích.

skutečnosti získávají jen takové úseky skutečnosti, které jsou stvrzeny v mediálním zobrazení“ (Reifová 2004: 107).

Dříve existovala představa, že je možné pomocí médií zobrazit realitu objektivně. Změnu na tento pohled přinesl Winfried Schulz ve studii *Konstrukce reality v zpravodajských médiích* (1976), kde se zaměřuje na rozchod mediálního zobrazení se skutečností. Autor poukazuje na stereotypy v zobrazování etnických menšin, disproporční referování na různá témata či ideologické zatížení. Masová média jsou tak podle Schulze technikou nasazenou proti vyváženému zprostředkování skutečnosti a schopnou manipulovat s obrazem světa v zájmu toho, kdo má nad nimi kontrolu (Reifová 2004: 106-110). Obraz, který média publiku nabízejí, proto není zobrazením reality, ale jen mediálním konstruktem. Představy redaktorů o realitě jsou objektivizovány převedením do mediálních obsahů.

Mediální obsahy můžeme přirovnat k vědění, jež konstruuje sociální realitu. Berger s Luckmannem vědění definují jako sociálně objektizovaný soubor obecně platných pravd o realitě, který definuje a vytváří role, jež jsou hrány v kontextu daných institucí (Berger, Luckmann 1999). Mediální konstruování rovněž vytváří realitu, která je považována veřejností za danou. Představy občanů o realitě jsou rozhodujícím způsobem určovány selektivními kritérii žurnalistiky. *„Mediální realita znamená ten obraz světa, který pro recipienta vznikl na základě kritérií žurnalistického výběru zpráv“ (Kunczik 1995: 125).* Novináři k mediálnímu konstruování využívají různé prostředky; například upřednostňování či selekci určitých událostí, kterou nazýváme agenda setting.

1.3.1 Nastolování agendy a rámcování

Jednou z důležitých funkcí médií je tzv. nastolování agendy¹⁹. Tento teoretický koncept se původně zaměřoval na zkoumání vlivu tematické

¹⁹ Z anglického překladu McCombsova díla *Agenda setting* (McCombs 2009).

struktury mediálních obsahů na postoje veřejnosti. Lazarsfeld (1944)²⁰ se o tomto termínu zmiňoval jako o „nastolování témat“ a nejprve byl spojován zejména s politickou předvolební kampaní. Do komunikační, mediální oblasti vešla ve známost především díky vědeckým studiím McCombse a Shawa z roku 1972. Autoři na základě výsledků výzkumu postojů nerozhodných voličů a médií vyvodili, že masová média nastolují veřejnosti její agendu.²¹

Dle Dearinga a Rogerse je agendou sada veřejných problémů, které jsou uspořádány podle důležitosti. Agenda se proto velmi často mění, a to podle aktuálního stavu společnosti nebo vzniku či potřebě řešit nové problémy.²² Teorie nastolování témat pracuje se třemi různými subsystemy – mediální agendou, politickou agendou a veřejnou agendou – a zaměřuje se na jejich vzájemné vztahy a působení (Dearing, Rogers 1996: 1-5). Veřejnou agendu tvoří témata, která považuje veřejnost za důležitá, a je měřena především pomocí výzkumu veřejného mínění. Mediální agendu představují témata a intenzita jejich výskytu v mediálních obsazích, většinou je zkoumána obsahovou analýzou zpravodajských médií. Politickou agendu tvoří témata zásadní pro politické představitele a je měřena prostřednictvím sledování politických akcí (Trampota 2006: 114). V empirické části se práce zaměřuje na agendu mediální, neboť ta se také podílí na utváření reality.

Hlavními prvky mediální agendy jsou podle McCombse a Gilberta čtyři základní mechanismy: kvantita zpráv, redakční členění, míra konfliktnosti zprávy a působení zprávy v čase. Kvantitou se rozumí frekvence zpráv o daném tématu. Redakční členění a způsob prezentace posiluje důležitost skrze vizuální zařazení, např. titulní strana apod. Míra konfliktnosti je pro zprávu rovněž důležitá, protože jí poskytuje určitý

²⁰ Lazarsfeld, P. F., Berelson, B., Gaudet, J. 1944. *The People's Choice: How the Voter makes up his Mind in a Presidential Campaign*. New York: Duel, Sloan and Pearce.

²¹ McCOMBS, M. S., SHAW, D. L. (1972). The Agenda-Setting Function of the Mass Media. In: *Public Opinion Quarterly*, [online]. [cit. 2013-02-06]. Dostupné z WWW: <http://www.infoamerica.org/documentos_pdf/mccombs01.pdf>.

²² Hypotéza 3

náboj (McCombs, Gilbert 1986: 8). Také čas hraje pro působení zprávy významnou úlohu, neboť čím déle je zpráva aktuální, tím déle se udrží v pozornosti médií.

Podle definice slovníku mediální komunikace odpovídá nastolování témat procesu prosazování určitých témat do veřejného diskurzu a současně vylučování určitých témat z tohoto diskurzu, který probíhá ve vzájemné interakci tří agend. Významnou úlohu v tom, které z témat se nakonec dostane do popředí zájmu, hrají tedy právě média (Reifová 2004).

McQuail uvádí čtyři hypotézy o „nastolování témat“ (McQuail 2007: 389):

1. Veřejná diskuse je představována určitými význačnými tématy (tím, s čím by se „mělo něco dělat“).
2. Tento soubor témat vychází z kombinace veřejného mínění a politické situace.
3. Mediální zpravodajství a informace odrážejí obsah a pořadí priority témat.
4. Reprezentace témat v masových médiích má samostatný účinek na obsah tématu a na jeho relativní důležitost ve veřejném mínění

McCombs v rámci teorie Agenda setting definuje její dvě roviny. První rovinu představuje právě zmiňované „nastolení tématu“ v médiích, jež se snaží publikum přesvědčit o důležitosti zvolených témat. Druhá fáze je spojena s konceptem tzv. rámování,²³ který napomáhá zdůraznit či selektovat některé atributy nastoleného tématu, takovým způsobem, aby podporovaly určitý pohled na dané téma (Entman 1993). Jednoduše řečeno předat názor na vybrané téma publiku. Počátky framingu vycházejí z Ervinga Goffmana (1974), který mluví o tomto konceptu ve spojitosti s „organizací zkušeností“ na individuální úrovni (Škodová 2008). Tedy, že jedinec prožívá denně velké množství zkušeností, které si pro správné pochopení řadí do určitých rámců.

²³ Z anglického překladu framing.

„Tato teorie tvrdí, že zprávy neobsahují pouze holá fakta, ale také hodnotový rámec, jenž nám pomáhá těmto faktům rozumět.“ (Kalvas 2012: 6). Rámce podle Roberta Entmana zahrnují čtyři základní prvky, a to definici problému, kauzální interpretaci, morální hodnocení či návrh řešení (Entman 1993: 52). Proces rámování tak provádí určité selektování a zdůraznění určitých atributů a tím publiku poskytuje názor na dané téma (McCombs 2004).

Média tak mají schopnost stimulovat vážnost, kterou jejich publikum přisuzuje nejrůznějším tématům. Znamená to, že způsob, jakým je událost či osoba prezentována v médiích, např. jaké vlastnosti jsou zdůrazněny nebo v jakém kontextu jsou prezentovány, se může odrazit v uvažování lidí, již nahlízejí na věc z nabídnutého úhlu pohledu.²⁴ Důležité je tedy zmínit, že média jsou schopna svou prezentací konstruovat sociální realitu.

1.3.2 Priming

Priming neboli „vypíchnutí“ patří k technikám nastolování agendy, na kterou dále navazuje. Podle Trampoty (2006) je priming součástí druhého stupně nastolování agendy, proto ho můžeme do určité míry vnímat jako součást framingu. Nastolování agendy nejprve pracuje s tím, jaká zpráva se do mediální agendy vůbec zařadí, zatímco priming se soustředí na zdůraznění či zviditelnění konkrétního tématu. „Nastolování agendy tedy vede k příjemcovu vnímání důležitosti tématu a priming k následné změně postoje příjemce k zobrazovanému tématu“ (Wanta 1997: 86). U tištěných médií je hlavním nástrojem primingu umístění článku na titulní stranu listu²⁵ či doplnění textu fotografií.

²⁴ TABERY, P. 2009 Nastolování agendy a proces rámování, [online]. [cit. 2013-02-06]. Dostupné z WWW: <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=385&lst=112>>.

²⁵ Hypotéza 1

1.3.3 Gatekeeping

David. M. White označil za gatekeeping činnost, kdy dochází k rozhodování, zda bude zpráva nebo událost ponechána k dalšímu zpracování. Pokoušel se zjistit, jak se novináři s nadbytkem potencionálních zpráv vyrovnávají, tedy podle čeho se rozhodují, co se má do zpráv dostat a co nikoliv. Gatekeeper (v překladu „vrátný či strážce brány“) je pak ten, který o procesu finálního výběru témat rozhoduje (Trampota 2006). Gatekeeping vychází z představy, že o pozornost se ve veřejném prostoru uchází vyšší počet témat, než kolik jich skutečně může pozornost připoutat (Reifová 2004:16). Gatekeeper tedy vybírá informace, které sdělí prostřednictvím médií.

1.3.4 Zpravodajské zdroje

S gatekeepingem úzce souvisí zpravodajské zdroje, které gatekeeper k obsahu zpráv využívá. Tyto zdroje mají silný vliv na výslednou podobu sdělení. Řada výzkumů prokázala, že novináři mají při získávání informací sklon pracovat s omezeným počtem již ověřených zdrojů. Tím, že se často spoléhají na úzkou síť zdrojů, zpravodajská média systematicky poskytují jeden hlavní proud názorů a ohrožují objektivitu zpravodajství (Reese, Grant, Danielian 1994).

Možnosti zdroje prosadit se do zpravodajství jsou vždy omezené. Ať jde o jakoukoliv událost, zdroje se nabízejí pouze k dispozici a jsou to právě novináři, kteří rozhodují o jejich vhodnosti a zařazení do obsahu zprávy. Určujícím při výběru zdroje se může stát i to, do jaké míry jeho názor souzní s názory redakce. Rovněž platí, že *„zdroje náležející ke skupinám, které sdílejí stejné názory jako noviny, bývají užity jako „příležitostní svědci“, aby posílily vlastní názor novin.* Tyto zdroje se tak stávají svědky ve smyslu, že svědčí ve prospěch specifického názoru v souboji, jak interpretovat realitu (Trampota 2006 : 87).

Je zřejmé, že do zpravodajských obsahů mají některé zdroje lepší přístup než ostatní. Redakční rada Lidových novin byla složena z chartistů, a proto se dá předpokládat, že jejich hlavními zdroji byli novináři a autoři článků, kteří rovněž zastávali protirežimní názory. Tito redaktori a přispěvatelé do novin určují, co nebo kdo se stane objektem mediální agendy, a také utvářejí rámec pro medializovaná témata a jejich interpretaci.

Jak sami autoři prezentují v nultém čísle Lidových novin, jejich cílem je především vytvořit noviny nezávislé a svobodné, které by překročily „*mentální hranici disidentského ghetta*“.²⁶ Přestože se snaží o objektivitu zpráv a odpoutání se od disidentského vnímání stávající situace, autoři uznávají podobné či shodné hodnoty ve společnosti a zaujímají obdobné společenské názory. Je tak pravděpodobné, že je mediální agenda touto skutečností jistě ovlivněna. Přestože se autoři snaží o objektivní artikulaci a nikdo tento fakt nevyvrací, přistupují k tématům velmi homogenně a působí na čtenáře z pravidla jednotně.

1.3.5 Zpravodajské hodnoty

S nastolováním agendy přímo souvisí koncept zpravodajských hodnot. „*Jimi se označují vlastnosti, kterými musí událost disponovat, aby se mohla stát zprávou*“ (Trampota 2006: 26). „*Události se do zpravodajství nedostanou jen tím, že se stanou*“ (Hartley 1990: 75). Zajímavost nebo důležitost událostí či jevů není jejich interní vlastností, nýbrž sociálně konstruovanou. Poprvé termín „*news values*“ vymezil Walter Lippmann v roce 1922 v knize *Public Opinion*. „*Lippmann považoval za základní zpravodajské hodnoty jednoznačnost události, překvapivost, prostorovou blízkost, osobní zaujetí a konflikt*“ (Jirák, Köpplová 2007: 77). Galtung a Rugeová dospěli na základě analýzy tištěného zahraničního tisku ke 12 hodnotám. Tyto zpravodajské hodnoty jsou následující: četnost, práh pozornosti, jednoznačnost, srozumitelnost, souznění, překvapení,

²⁶ HAVEL, V. 1987 Co lze a nelze očekávat, Lidové noviny (Nulté číslo – září 1987)

kontinuita, kompozice, vztah k elitním národům, vztah k elitním osobám, personalizace a negativita. Za metodicky přesnější je považována studie Westerstahla a Johanssona, v které identifikovali pouze pět základních zpravodajských hodnot, jako jsou: důležitost, blízkost, dramatičnost, přístup a ideologie (Trampota 2006: 26, 27).

J. McGregor rovněž pracovala s konceptem zpravodajských hodnot a za klíčové označila: 1. dostupnost obrazového záznamu, vizualitu; 2. důraz na emoce a lidské příběhy; 3. vyhledávání konfliktů; 4. celebritizaci žurnalistů.²⁷ Práci Galtunga a Rugeové později doplnil také D. MacShane, který ji rozšířil o konflikt, obtíže a nebezpečí pro komunitu, neobyčejnost, skandál a individualismus (Brighton, Foy 2007:8).

Důvod začlenění zpravodajských hodnot je zřejmý, neboť předpokládám, že LN budou v rámci prezentace Václava Havla určité zpravodajské hodnoty také využívat. Na základě prvotní rešerše novin jsem si z výše zmíněných zpravodajských hodnot vybrala ty, které jsou předmětem testování v empirické části. Tyto zpravodajské hodnoty jsou následující:

1. Dramatičnost

Média často přitahují krátké a dynamicky se vyvíjející události, které vykazují silnější emocionální složku a jsou tak spíše vybrány za zprávy. Jedná se především o emoce spojené s tragédií nebo lidským příběhem, kde oběti, děti či zvířata přežily. Slabost nebo křehkost lidské existence je proto velmi zajímavá a má zvýšenou novinářskou hodnotu. Dramatické události lze také snadno vizuálně zaznamenat a to hraje dle McGregorové v současných médiích velmi důležitou roli.²⁸ Zásadní je i doba trvání samotné události, dle Galtunga a Rugeové jsou novinářsky zajímavější dramaticky vypjaté, jednorázové události nežli dlouhotrvající (Galtung, Ruge 1965).²⁹

²⁷ MCGREGOR, J. Restating news values: contemporary criteria for selecting the news , [online]. [cit. 2013-01-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.hss.bond.edu.au/ANZCA/papers/JMcGregorPaper.pdf>>.

²⁸ Tamtéž

²⁹ Hypotéza 8

2. Vizualita

Podle McGregorové je v současné době nejvíce dominantní zpravodajskou hodnotou vizualita.³⁰ Tato hodnota má zvláštní sílu prezentovat události skrze fotografie, a tudíž působit atraktivněji. Většina novin se stále více zaměřuje na design, aby přilákal co nejvíce čtenářů.³¹ Tato zpravodajská hodnota tak úzce souvisí s primingem.

3. Vztah k elitním národům a elitním osobám

Události, v nichž figurují mocné a významné národy nebo osobnosti, mají zvlášť vysokou zpravodajskou hodnotu. Elity přitahují pozornost médií, neboť ztělesňují stávající řád a mocenské rozložení. Tyto osobnosti reprezentují určité zvyky, aktivity a zprostředkovaně posilují symbolické hranice kultury (Hartley 1990). Tato zpravodajská hodnota je zkoumána ve vztahu k osobě Václava Havla a jeho prezentaci v souvislosti s významnými národy či osobnostmi.³²

1.3.6 Média, jazyk a jazykové prostředky

Jak již bylo zmíněno, významy skutečností jsou výsledkem sociální interakce, neboť to, co vnímáme, jsou znázorněné skutečnosti, nikoli skutečnost sama. V současné době jsme stále více v kontaktu s mediovanými představami fyzikálního i sociálního světa. Vědci, kteří se začali věnovat důsledkům médií na utváření výkladů reality a významů, vycházejí z již zmíněného významového paradigmatu (Defleur 1996).

Podle M. Foucaulta se jazyk sám o sobě stává nástrojem moci a nositelem interpretace (Foucault 2000). Je také nástrojem kategorizace

³⁰ Hypotéza 2

³¹ MCGREGOR, J. Restating news values: contemporary criteria for selecting the news, [online]. [cit. 2013-01-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.hss.bond.edu.au/ANZCA/papers/JMcGregorPaper.pdf>>.

³² Hypotéza 5 (Přestože nebyla konkrétní hypotéza o západních osobnostech a jejím kontaktu s Václavem Havlem nakonec do výzkumu zahrnuta, spojuji tuto část rovněž s hypotézou 5)

reality a prostředkem ke tvorbě stereotypů (Berger, Luckmann 1999). Pro utváření významů a sociální reality je tedy kromě zmíněných praktik nastolování témat důležitá samotná obsahová a jazyková stránka.

Užití různých jazykových prostředků souvisí s persvazí. Szymanek ve své práci *Umění argumentace: terminologický slovník* (2003) persvazi popisuje jako vědomé užití znaků a symbolů, zvláště psaného a mluveného slova, obrazu, které může ovlivnit něčí přesvědčení. Je tedy zřejmé, že tyto prostředky záměrně prezentují jistý stav událostí či role jedinců ve společnosti s cílem konstruovat realitu.

Jedná se především o rysy jazyka, které lze použít při argumentaci, „*tj. pokusu o názorové ovlivnění odůvodněním nebo častěji řadou odůvodnění, případně doprovázené i mimoracionálními prostředky, různými strategickými manévry apod.*“ (Jauris, Zastávka 1992: 34).

Jednou z mnoha technik je tzv. efekt aureoly, který spočívá v hodnocení, jež je silně ovlivněno jedním nápadným znakem popisované či hodnocené osoby. Tento aspekt je dominantní, ať už kladně či záporně, a na základě postoje recipienta je pak hodnocena celá osoba se zbylými znaky. Dle Szymaneka se tento efekt projevuje i při přidání určitého přívlastku, který určuje vysoké hodnoty popisovaných osob, např. „*mezinárodní*“ či „*světový*“ (Szymanek 2003: 274).³³

V této podkapitole bylo zásadní představit, že významy jsou lidem poskytnuty skrze jazyk a jeho různé prostředky, který není obsažen jen v přímé interakci, ale také v přenesení významu médií či jinými lidmi. Tyto jazykové prostředky tak mohou přímo působit na utváření reality.

1.3.7 Obrazové prostředky a média

Podle McCombse sehrávají velmi důležitou roli nejen jazykové, ale rovněž obrazové prostředky. Obrazové prostředky umocňují dramatický

³³ Hypotéza 10

efekt a dokážou přenášet silné emoce a pocity, jinak řečeno názory (McCombs 2009:175).³⁴

S obrazovými prostředky souvisí koncept spektakularizace. Teorie spektaklu jsou velmi obsáhlé. Především pojetí Deborda, jež je i z části abstraktní a které pojem spektaklu dává především do souvislosti se stavem společnosti, lze jen těžko redukovat na zjednodušené a zkrácené závěry. Podle Deborda však spektakl ovlivňuje samotné vnímání reality, tedy i interpretaci mediálních textů a přispívá k její dramatizaci. Představuje určité vidění světa, které je zobjektivizováno (Debord 2007).

Spektakl vytváří dojem, že vše, co čtenář čte (v rámci tištěných médií), je aktuální a odehrává se právě teď. Čtenář tak může být díky médiím těmto výjimečným okamžikům přítomen (Bělohradský 2008: 21). Hlavními aktéry v rámci tištěných médií jsou fotografie. *„Tato transformace života do podoby obrazu přivodila radikální proměnu mezilidských vztahů: cirkulující znaky proměňují subjekty na herce nepřírozených, zvnějšku jim přisuzovaných rolí“* (Reifová 2004: 207). Spektakl obsahuje estetickou stránku a často představuje určité drama spojené se soupeřením. Tyto prezentované obrazy často nesou jistou podobu vysoce uznávaných hodnot (Kellner 2009: 76). Tento typ mediální obrazové výpovědi má tedy i určitou schopnost symbolické výpovědi. V empirické analýze se tak pokusíme sledovat i skutečnost, zda mohl být Václav Havel na fotografiích prezentován v rámci nějakých dramatických situací apod.

Jak je z výše popsané kapitoly Konstrukce reality a média patrné, média přináší nejen zpravodajství o událostech, ale také jejich výklad a návod, jak jim rozumět. Pomocí zpravodajství nám média poskytují jisté hodnoty a postoje, *„jež nám pomáhají vytvářet si osobní i sdílené interpretace fyzického a sociálního světa, který nás obklopuje“* (DeFleur 1996: 589). Stále proto dnes odpovídá našemu poznání Lippmannovo tvrzení, *„že tisk v našich hlavách vytváří obrazy (iluze) – a že tyto obrazy slouží jako poznatky o skutečnosti, podle nichž upravujeme svoje jednání“* (DeFleur

³⁴ Hypotéza 9

1996: 270). Obrazy „vnějšího světa“ předkládané tiskem jsou výslednicí předem daných okolností, jako jsou například omezené zdroje informací, které mají novináři k dispozici, omezení vyplývající z rozdílného zpracování zprávy pro různá média, prostoru a času a nutnosti získat a udržet pozornost publika (Defleur 1996). Mediální agenda je tak obsahově velmi širokou oblastí, která k nastolování témat využívá mnohých výše uvedených praktik.

Zásadní pro empirickou část není určit, jaké všechny strategie média využívala, ale jak a kdy s jejich pomocí prezentovala Václava Havla. Zda mu věnovala více prostoru než jiným disidentům, zda ho prezentovala v souvislosti s úřadem prezidenta nebo zda mu přiřazovala jistou symboliku spjatou s demokracií a s odporem proti komunistickému režimu. To, jak vnímala Václava Havla média, napomůže objasnit, jak byla důležitost jeho osoby vnímána v době, než se stal prezidentem, a také přiblíží, jak a kdy se jeho role disidenta začala proměňovat v roli prezidenta.

1.4 Veřejnost a veřejné mínění

Hlavní výzkumná otázka práce se dotýká také veřejnosti, proto je důležité toto téma zmínit i v rámci teoretické části. Hlavním záměrem je přiblížit, kdo představoval veřejnost v totalitním Československu a jak se tato veřejnost na konci roku 1989 proměňovala. Veřejnost je definována jako *„skupina, která se zajímá o veřejné dění (nejčastěji politické a ekonomické, ale i sociální, kulturní atd.) a řízení státu a zároveň usiluje o vliv na správu věcí veřejných, a to zpravidla prostřednictvím masových médií“*. Veřejnost má tak funkci politické a sociální kontroly a legitimizace (je předmětem zájmu subjektů, které ke své legitimizaci potřebují podporu tzv. veřejného mínění) (Reifová 2004: 307).

Veřejnost představuje aktivní informovanou skupinu, která je schopna kritické diskuse. Pluralita veřejností předpokládá určité společensko-politické podmínky. Takovou společností, která umožňuje

alespoň jistou míru svobody projevu, v níž se pak může formovat a zveřejňovat mínění. Komunistický režim jako jasná totalita v ČSSR se však snažil o naprostou kontrolu života společnosti a veřejného mínění. Proto veřejnost, jež by byla schopna kritické diskuse, představovala pouze malou skupinu lidí, kteří byli informováni a kteří se nebáli veřejně vystoupit. Dle Rendlové se veřejnost transformuje do různých společenských hnutí, organizací, včetně politických stran a nátlakových skupin (Rendlová 1999: 12). Za veřejnost v ČSSR lze tedy považovat různá opoziční hnutí či iniciativy, například Chartu 77, VONS, různá studentská hnutí či aktivisty jiných organizací spojených například s evangelickou církví. Veřejnost tedy do roku 1989 představovaly pouze malé skupiny lidí, které se však v souvislosti s uvolňováním totalitního režimu a především s jeho krizí po 17. 11. 1989 díky sílící informovanosti rychle rozrůstaly. Lidé se začínali aktivněji zajímat o politické dění a prostřednictvím mediálních přenosů manifestací a svobodného tisku získávali více objektivních informací. Na konci roku 1989 se tak o věci veřejné zajímalo mnohem více lidí. To je nejvíce patrné na účasti při manifestacích, na kterých jsou přítomni stovky set tisíc lidí. S narůstající veřejností docházelo také k proměně veřejného mínění.

Obecně lze veřejné mínění definovat jako „*rozptýlené stavy vědomí veřejnosti nebo velkého počtu obyvatelstva, které se integrují s toky informací a týkají se věcí veřejných*“.³⁵ Jaké bylo veřejné mínění před prezidentskými volbami roku 1989, není ale snadné analyzovat. Veřejné mínění se samozřejmě velmi rychle s proměnou režimu a přísunem informací měnilo a především většina výzkumů veřejného mínění, která byla provedena v podmínkách totalitního státu, nevychází z reálných dat. Na některých příkladech z reprezentativnějších průzkumů z konce 1989 je vidět, jak veřejnost představovala pouze malou skupinu lidí. Přestože byl Václav Havel veřejností na prezidentský úřad

³⁵ KUNŠTÁT D. Veřejné mínění, politika a racionalita, [online]. [cit. 2013-02-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=289&lst=114>>.

podporován, v přímých volbách v roce 1989 by prezidentem s velkou pravděpodobností zvolen nebyl.

W. Lippmann formuloval své představy o roli médií, zejména tisku a veřejném mínění už ve 20. letech. Tisk popisoval jako prostředek ke konstruování významů. V jeho klasické práci *Veřejné mínění* dokazuje, jak málo mají mnohdy skutečné rysy událostí společného s představami, jimž lidé věří. Hlavní myšlenkou zůstává, jak může výklad událostí podaný v tisku radikálně změnit interpretaci skutečnosti. Autor poukazoval především na to, jak často zcela falešně vytvářel tisk obraz reality (Defleur 1996). V cenzurovaném prostředí totalitního režimu je tedy zřejmé, že lidé často neměli přístup k objektivním informacím. Ať již se jedná o zkreslené či pravdivě popsané události, tisk a jiná mediální sdělení mají silný vliv na utváření veřejného mínění. I díky tomu, že Václav Havel nebyl příliš mediálně prezentován, a pokud ano, spíše v rámci ostouzející kampaně režimních médií, nemohl být tak v rámci širší veřejnosti vnímán jako kandidát na prezidenta ČSSR.

Na základě průzkumu volebních preferencí jednotlivých kandidátů na úřad prezidenta byly ještě do 5. prosince 1989 výsledky následující: 80 % – nerozhodnuto; 10 % – Dubček; 7 % – Komárek, 1 % – Adamec, 1 % – Havel, 1 % – Císař.³⁶ Další průzkum veřejného mínění, uskutečněný 6. prosince v pražských ulicích, ukázal, že dokonce i v hlavním městě, kde se dala čekat největší podpora vůdce Občanského fóra, preferovalo 11 % respondentů Dubčeka a Adamce, Císaře a Havla shodně asi 1% lidí. Havel nebyl v prosinci 1989 mimo aktivní veřejnost příliš známý.³⁷ Veřejnost a angažovanost lidí i díky médiím a veřejným projevům narůstala, a tak sílila i pozice Václava Havla u veřejnosti. Václav Havel na rozdíl od Dubčeka využil jisté volební kampaně v podobě

³⁶ ÚSD: *Demokratická revoluce 1989*, [online]. [cit. 2013-02-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.89.usd.cas.cz/udalosti/146.html>>.

³⁷ MLEJNEK, J. ŠUSTROVÁ, P. *Volba Václava Havla prezidentem v prosinci 1989*, [online]. [cit. 2013-01-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/volba-vaclava-havla-prezidentem-v-prosinci-1989/>>.

plakátů, veřejných projevů na manifestacích i v televizním přenosu a tím získával veřejnost na svou stranu.

1.5 Konspirační teorie

Tato práce se konspiračním teoriím příliš věnovat nebude, přesto je potřeba brát v úvahu i tyto teorie. Stručně budou představeny, alespoň nejzásadnější z nich. Nejznámější konspirační teorií je jistě ta, že se Václav Havel v roce 1989 dohodl s komunisty na předání moci výměnou za jejich další ekonomický vliv. Podle této teorie se ve Valdštejnském paláci dne 13. 12. 1989 údajně jménem Václava Havla dohodl Alexander Vondra se zástupci KSČ, že Václavu Havlovi přislíbí úřad prezidenta ČSSR za cenu nedotknutelnosti a nepostižitelnosti komunistických zločinů. Václav Havel poté dosadí své blízké spolupracovníky nebo přímo pracovníky StB, VKR a KGB do jiných vysoce postavených pozic. Podle Zbyňka Čeřovského, bývalého politického vězně a signatáře Charty 77, mezi takto povýšené agenty KGB patřil například plk. Diviš. Jmenuje i mnohé další, kterým Václav Havel, přestože jim byla údajně prokázána

spolupráce s komunistickým režimem, propůjčil vysoká státní vyznamenání nebo je povýšil do vysokých armádních hodností.³⁸

Rovněž existují pro zastánce konspiračních teorií různé nejasnosti či nezodpovězené otázky ohledně samotné „sametové revoluce“. Nejčastěji se spekuluje o tom, do jaké míry tehdejší mocenská struktura spolu s StB o celé události věděly, a zda nebyla revoluce předem připravená. Základem pro tuto teorii je tedy otázka, zda se v listopadu jednalo o přirozený průběh událostí nebo pokus o vnitrostranický převrat, který se vymkl kontrole. Příznivci této teorie se domnívají, že komunisté předpokládali následné demonstrace proti zásahu 17. 11. 1989, které jim mohly posloužit jako důvod pro odvolání vládnoucí komunistické elity a dosazení nové. Argumentem může být například fakt, že v minulosti před každým výročím zavírala Státní bezpečnost do vazby vedoucí představitelé z řad opozice, tentokrát se to však nestalo. Ze zveřejněných materiálů StB je zřejmé, že měla dokonalý přehled o pohybu tehdejších opozičních vůdců a jejich záměrů. Nebylo pro ni tedy těžké tyto osobnosti pozatýkat a revoluci utlumit.³⁹ Jenže tento neadekvátní zásah Státní bezpečnosti vyvolal takové protesty, s kterými nikdo nepočítal a které už nemohl nikdo z vedení komunistické strany usměrnit. Lidem nestačila pouhá obměna liberálnějších komunistů, ale vyvstala potřeba změny celého komunistického režimu.

Mezi další nejasnosti patří například tvrzení, že bývalý důstojník StB Zifčák se podílel na založení „Nezávislého studentského hnutí“, které vyvolalo demonstraci na Albertově. Hlavním předmětem spekulací však dodnes zůstává, do jaké míry bylo revolucí přeměněno personální

³⁸ Dopis Zbyňka Čeřovského prezidentu Václavu Havlovi [online]. [cit. 2013-02-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.szcpv.szm.com/06/pravda.html#dopis>>.

³⁹ Sametová revoluce 1989 Otázky stále bez odpovědí, [online]. [cit. 2013-02-18]. Dostupné z WWW: <http://www.totalita.cz/1989/1989_11_otazky.php>.

obsazení nejvyšších postů ve státě. Je totiž prokazatelné, že i po revoluci zastávali bývalí členové KSČ či spolupracovníci StB posty ve vládě.⁴⁰

Podle závěrů práce parlamentní komise určené pro dohled nad vyšetřováním 17. listopadu 1989 je však zásah na Albertově proti demonstrujícím studentům považován za předem neplánovaný. Rovněž tato komise potvrdila, že zásah na Národní třídě neměl vést k odstranění tehdejšího politického vedení KSČ a nebyl ovlivněn KGB.⁴¹ Také neexistují žádné přímé důkazy o Havlově domluvě s komunistickým vedením, které by prokazovaly výměnu prezidentského úřadu za nepostižitelnost jejich zločinů. Přesto však kolem událostí, které se odehrály ke konci roku 1989, zůstávají některé nevyjasněné otázky.

1.6 Lidové noviny

Nabídka necenzurovaného tisku, která by poskytovala objektivní informace, nebyla před rokem 1989 nijak rozmanitá. Vyjdeme-li z předpokladu, že pokud lidé četli samizdatový tisk, Lidové noviny byly pravděpodobně hlavním zdrojem, a mohly se tudíž na konstrukci reality Václava Havla jako prezidenta spolupodílet.

Lidové noviny mají dlouhodobou historii. Začaly vycházet v Brně 16. prosince 1893, vznikly spojením olomouckého časopisu Pozor a brněnských Moravských listů. Za zakladatele novin je považován Adolf Stránský, který se také v roce 1898 stal majitelem deníku. Na významné modernizaci novin se podílel Arnošt Heinrich, který přivedl do novin řadu literátů. Patřili mezi ně: Viktor Dyk, Karel Toman, Antonín Sova, S. K. Neumann, Fráňa Šrámek, Jiří Mahen, František Gellner, Rudolf Těsnohlídek a další.

⁴⁰ Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, digitální knihovna, [online]. [cit. 2013-02-18]. Dostupné z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t1236_08.htm>.

⁴¹ Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, digitální knihovna, [online]. [cit. 2013-02-18]. Dostupné z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t1236_08.htm>.

Meziválečné období představovalo pro Lidové noviny nejslavnější éru. Vznikly nové rubriky, přílohy a postupně se rozšiřovala i redakce a přibývali její spolupracovníci. Mezi nimi také Karel Čapek, Ferdinand Peroutka a Eduard Bass. Došlo také ke změně v práci s obrazem, fotografií, ale především kresbou a karikaturou. Mezi kreslíře patřili Hugo Boettinger, Eduard Miléna, Zdeněk Kratochvíl, Stanislav Lolka, Ondřej Sekora a také Josef Čapek.

Po okupaci v březnu 1939 se situace Lidových novin podstatně změnila. Do tiskových podniků Jaroslava Stránského byla dosazena říšská správa a po celé zemi byla zavedena cenzura. Šéfredaktor Karel Z. Klíma musel v červnu 1941 na nátlak Němců odejít a jeho nástupce Leopold Zeman s Němci kolaboroval. Většina těch, kteří bojovali za svobodu a demokracii ve své vlasti, zemřela nebo byla vězněna v koncentračních táborech. Klíma byl 23. srpna 1942 popraven v Terezíně, Josef Čapek zemřel v září 1939 během pochodu smrti. Také Ferdinand Peroutka byl vězněn v koncentračních táborech Dachau a Buchenwald.

Postupná porážka Němců byla znatelná i na stránkách Lidových novin, které stále řídil kolaborant Leopold Zeman. Od února 1945 vycházely noviny jen na jednom listu a informovaly pouze o problémech, do kterých se dostali nacisti. Dne 17. dubna 1945 vyšly Lidové noviny naposledy, ale 9. května 1945 založil poslední žijící předválečný šéfredaktor Eduard Bass se svými kolegy Národní výbor Lidových novin a okamžitě se pustili do přípravy jejich vydání.

Z nového rozhodnutí vlády však nesměly vycházet noviny, které sloužily okupantům. Týkalo se to především Lidových novin, které byly navíc majetkem ministra Jaroslava Stránského. Komunisté proto jejich vydávání okamžitě zastavili. Bassovi se však podařilo Lidové noviny udržet, a protože nemohly vycházet pod svým názvem, vznikly tzv. Svobodné noviny. Po E. Bassovi se do vedení novin dostal F. Peroutka, který se kvůli svým názorům brzy ocitl v konfliktu s komunisty, jejichž tlak

postupně rostl. Svobodné noviny, všemi však stále vnímané jako Lidové noviny, v té době patřili mezi nejprodávanější tituly.

F. Peroutka byl ale 24. února 1948 odvolán a vyloučen ze Syndikátu českých spisovatelů. Do vedení se dostal Jan Drda. Lidové noviny tak opět ztratily vlastní svobodu a nezávislost, neboť musely tisknout chválu na Stalina a Gottwalda. J. Drda navíc svým hospodařením noviny zadlužil, a proto noviny vyšly 8. února 1952 naposledy.

Na zasedání výboru Svazu československých spisovatelů v roce 1968 bylo usneseno, že se Lidové noviny budou opět vydávat. Jejich šéfredaktorem byl jmenován Antonín J. Liehm a první číslo mělo vyjít v říjnu 1968. Noviny podporoval z emigrace také Peroutka. Dříve než ale vyšlo první číslo, přišel 21. srpen 1968 a veškeré naděje na svobodné noviny se opět rozplynuly.

Až v roce 1987 přišli signatáři Charty 77 Václav Havel, Ladislav Lis s návrhem znovu vydávat časopis, který by prolomil okruh chartistů a dostal se „mezi lid“. Jiří Ruml proto navrhl, že by se mohly obnovit Lidové noviny. Prvním pokusem bylo nulté číslo ze září 1987, jež nedopadlo po stránce úpravy ani obsahu dobře. Další číslo se ale zlepšilo a hned na titulní straně se objevil úvodník Václava Havla s příznačným názvem „Noviny jako škola“.

Noviny vzbudily zájem i v zahraničí. Zmiňovaly se o nich New York Times, francouzský Le Monde, dále Hlas Ameriky, Svobodná Evropa a česká redakce BBC. Problémem LN ale zůstávala výroba a distribuce. Vždy po uzávěrce čísla, což bylo mezi dvanáctým a dvacátým dnem každého měsíce, vyvíjela StB silnější aktivitu. Po schválení a zkorigování rukopisů vstupovali do hry Vladimír Mlynář a Jan Dobrovský. Jen oni dva a Jan Ruml věděli, kdy se číslo vytiskne. Redakce samizdatových LN vyrobila 350 kusů měsíčně. Lidé toto množství zvýšili asi na 10 tisíc. V září 1989 Rumla spolu s jeho zástupcem Rudolfem Zemanem zatkla StB a zavřela do ruzyňské věznice. LN však už fungovaly samostatně. Vyšlo říjnové číslo, následovalo listopadové, pak dvě zvláštní vydání

o polistopadových událostech a v prosinci vyšly LN tiskem už v půlmilionovém nákladu. V lednu následujícího roku se pak LN začaly objevovat dvakrát týdně a 2. dubna 1990 vyšlo první deníkové číslo obnovených Lidových novin.

V roce 1993 rozhodla valná hromada Lidových novin, a. s., o odprodeji 51 % svých akcií nizozemské společnosti Ringier Taurus, dceřiné společnosti vydavatelského švýcarského koncernu Ringier. V září 1998 získala většinový podíl v LN, a. s., společnost Pressinvest, kterou vlastní německá vydavatelská firma RBVG. Lidové noviny se začaly modernizovat. V roce 2001 se poprvé objevily celé v barevném provedení. Založily také svou internetovou verzi. V roce 2009 přebral řízení Lidových novin Dalibor Balšínek. Přivedl s sebou známé autory, z nichž řada již těmito novinami v minulosti prošla – Ondřej Štindl, Jáchym Topol, Jiří Peňás, Dan Hrubý, Veronika Bednářová, Honza Dědek, Vladimír Piskáček, Tomáš Němeček, Petr Kamborský a další. Na konci roku 2009 koupilo titul Lidové noviny vydavatelství MAFRA.⁴²

⁴² Historie Lidových novin [online]. [cit. 2013-01-15]. Dostupné z WWW: <<http://epaper.lidovky.cz/lidove-noviny/kdo-jsme/vice-z-historie>>.

2 EMPIRICKÁ ČÁST

V této části se práce zaměřuje na metodologii výzkumu, nejprve na hlavní cíle práce, poté na výzkumnou strategii a postup výzkumu. Protože je výzkum postaven na metodě smíšeného sběru dat, jsou přiblíženy oba metodologické přístupy. Nejprve je pozornost věnována kvantitativní obsahové analýze, jejímu výzkumnému vzorku, stanovení výzkumných otázek a hypotéz, analýze získaných dat a interpretaci dílčích výsledků. Poté se zaměří na kvalitativní přístup v podobě polostrukturovaných rozhovorů, na jeho výzkumný vzorek, určení výzkumných otázek, následnou analýzu rozhovorů a na dílčí výsledky. Následně jsou zmíněny v rámci obou metodologických přístupů možná omezení výsledků a etika.

V závěru jsou interpretovány souhrnné výsledky získané ze smíšeného výzkumu.

2.1 Popis cíle

Cílem empirické části diplomové práce je odpovědět na výzkumnou otázku, která zní: *Jak a proč se z Václava Havla, dlouho širší veřejnosti neznámého disidenta, stal nakonec velkou většinou podporovaný kandidát a aklamací zvolený prezident?* Hlavním záměrem je tedy zjistit, jak se změnil obraz Václava Havla jako disidenta na obraz prezidenta. Jaké události, okolnosti a další vlivy způsobily, že byl Václav Havel jednohlasně zvolen prezidentem. V kvantitativní části práce je hlavním cílem zjistit, zda pozice Václava Havla nějakým způsobem posilovala, byla prezentována v souvislosti s úřadem prezidenta nebo symboly demokracie a svobody. Cílem kvalitativní části je určit okolnosti, které hrály důležitou roli pro prezidentské volby, a získat jejich bližší popis.

Jednalo se tedy o souhrn okolností, protože se začala projevovat řada jevů, které působily delší dobu, nebo šlo o nějakou konkrétní událost, která sehrála důležitou roli až na podzim roku 1989?

2.2 Výzkumné strategie a postup výzkumu

Vzhledem k definovaným cílům práce, které představují pro výzkumnou část široké spektrum možných oblastí, jsem zvolila smíšenou výzkumnou strategii. Hendl definuje smíšený výzkum „*jako obecný přístup, v němž se míchají kvantitativní a kvalitativní metody, techniky nebo paradigmata v rámci jedné studie*“ (Hendl 2005: 60). S kombinováním kvantitativních a kvalitativních metod v rámci jednoho výzkumu se používá celá řada pojmů jako mixed systém (de Leeuw 2005: 237), multimethod (Dillman, Messer 2010: 557), ale nejčastěji je využíván pojem „mixed design“ či „mixed methods“ (Creswell, Clark 2007: 6). Mixed design se využívá k různým účelům. Tato práce vychází ze smíšené strategie z důvodů triangulace a komplementarity. To znamená, že pro výzkum jednoho sociálního fenoménu, kterým je důvod zvolení Václava Havla prezidentem, budou využity dvě metody a dva způsoby sběru dat. Účelem triangulace je potvrzování a prověřování výsledků jinými metodami a účelem komplementarity je objevování překrývajících se a rozdílných aspektů fenoménu získaných různými metodami (Hendl 2005: 273). Důležité je tedy nejen potvrzování výsledků získaných první metodou, ale zejména nalezení dalších možných výsledků.

Použitá smíšená strategie má podobu paralelní neboli simultánně kombinovanou. Výzkumy byly provedeny v jednom časovém období, a proto výsledky z jednoho výzkumného šetření nepředcházely výsledkům z druhého výzkumného šetření. Vyhodnocení výsledků tedy probíhalo společně na konci výzkumu. Přestože lze říci, že výzkum má spíše deduktivní povahu, nedominuje jednoznačně kvantitativní výzkumná strategie, neboť kvalitativní rozhovory mají pro získání dat velmi zásadní pozici. V rámci výzkumu je tak kladen stejný důraz na oba metodologické přístupy.

2.2.1 Kvantitativní přístup

Kvantitativní přístup v rámci smíšené metodologické strategie umožňuje získat relativně přesná a ověřitelná data, která jsou do velké míry nezávislá na výzkumníkovi. Tato kvantitativní data jsou získána z obsahové analýzy. Ta je definována jako „*objektivní metoda analýzy sdělení*“. To znamená, že plán analýzy musí být jasně definovaný a operační definice musí být velice jasné, jednoznačné a někdy i dosti podrobné. Dle Dismana je konstrukce dobrých kategorií, do kterých je sdělení kódováno, asi nejcitlivější operací v procesu obsahové analýzy. (Disman 2006: 169). Výhodou obsahové analýzy je, že poskytuje zmíněné objektivní výsledky nezávislé na výzkumníkovi, dále umožňuje zpracovat velké množství textů a snadno ověřit získané výsledky. Bryman ještě zmiňuje, že obsahová analýza může přinést informace o sociálních skupinách, k nimž je těžké získat přístup (Bryman 2001: 289). Tato výzkumná metoda proto představuje validní a často využívanou metodu v sociálních vědách (Scherer 1998). Obsahová analýza zjišťuje podle předem určeného kódovacího schématu instance kategorie a provádí analýzu četností (Hendl 2005:48).

Kvantitativní obsahová analýza pomůže zjistit, kdy se Václav Havel začínal dostávat do popředí zájmu, zda byl prezentován s úřadem prezidenta, a pokud ano, kdy k tomu začalo docházet. V neposlední řadě se analýza zaměřuje na to, zda byl Václav Havel prezentován na rozdíl od jiných disidentů jako určitý „symbol“.

Kvantitativní obsahová analýza má také slabé stránky. Zaměřuje se na kvantifikovatelné jevy, které redukují realitu. Komplexní význam textu je tak skrze selekci zkoumaných kategorií redukován. Může proto vzniknout riziko, kdy výzkumník zavede vlastní významový systém a opomine důležitý význam textu (McQuail 2007). Z těchto důvodů a také především pro větší komplexnost získaných výsledků byla tedy pro výzkum zvolena smíšená strategie.

Výzkumný vzorek

Pro účel kvantitativní části výzkumu byl pro obsahovou analýzu zvolen samizdatový tisk Lidových novin, dokumenty Charty 77 a zahraniční tisk (německý Frankfurter Allgemeine Zeitung, francouzský Le Monde, americký The New York Times, britský The Independent).⁴³

Přestože samizdatový tisk neměl takovou sílu široké působnosti jako jiná média, považuji ho za relevantní volbu, neboť jiný než samizdatový či exilový tisk se o Václavu Havlovi nesnažil psát objektivně. Do výzkumného vzorku byla zahrnuta všechna čísla a ročníky, proto nemusela být využita žádná z kritérií pro určení výběrového souboru. V roce 1987 vyšla dvě nultá čísla a v roce 1988 a 1989 vyšlo vždy jedenáct čísel, neboť v létě vycházelo jedno vydání. Dohromady tedy výzkumný vzorek zahrnuje 24 vydání. Výběr zahraničních novin byl zvolen s ohledem na dostupnost internetových archivů a materiálů knihovny Václava Havla. Pro analýzu britských a francouzských noviny byl využit internetový archiv těchto médií a pro zbylé dva tisky dokumentační centrum knihovny Václava Havla. Dále byly do analýzy zahrnuty dokumenty Charty 77 a petice Několik vět.

Výzkumné otázky a hypotézy

Na základě definovaného tématu a určení cíle práce je stanovena jedna hlavní výzkumná otázka, která je společná pro oba metodologické přístupy. Pro kvantitativní část jsou dále definovány tři vedlejší výzkumné otázky (VVO), v rámci nichž je uvedeno deset hypotéz a jejich operacionalizace.

⁴³Elektronický archiv francouzského tisku Le Monde, , [online]. [cit. 2013-02-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.lemonde.fr/recherche/>>. a amerického tisku The NY Times, , [online]. [cit. 2013-02-15]. Dostupné z WWW: <<http://query.nytimes.com/search/sitesearch/#/archives>>.

Dokumentační centrum knihovny Václava, [online]. [cit. 2013-01-15]. Dostupné z WWW: <http://archive.vaclavhavel-library.org/kvh_search/>.

Hlavní výzkumná otázka: **Jak se z Václava Havla, pro širší veřejnost dlouho neznámého disidenta, stal nakonec velkou většinou podporovaný kandidát na prezidenta a aklamací zvolený prezident?**

1. *VVO : Dostával se v průběhu let Václav Havel více do popředí v rámci disentu i společnosti?*

Hypotéza 1: Předpokládám, že některé z titulních stran jsou věnovány Václavu Havlovi.

Operacionalizace: Na základě této hypotézy jsem zavedla proměnnou „titulní strana“, která vykazuje hodnotu číselného vyjádření počtu titulních stran. Jedná se o takovou titulní stranu, na které je alespoň jedno z následujících kritérií: rozhovor s Václavem Havlem, článek o Václavu Havlovi, příspěvek od Václava Havla.

Hypotéza 2: Předpokládám, že počet fotografií s Václavem Havlem v Lidových novinách narůstá.

Operacionalizace: Na základě tohoto tvrzení jsem zavedla proměnnou „počet fotografií“. Hodnota této proměnné odpovídá číselné hodnotě počtu fotografií, na kterých je zobrazen Václav Havel.

Hypotéza 3: Předpokládám, že s uvolňováním režimu byla v Lidových novinách stále častěji nastolována agenda Václav Havel.

Operacionalizace: V souvislosti s tímto kritériem byla stanovena proměnná „téma Havel“. Hodnotou této proměnné je početní vyjádření článků Lidových novin věnujících se osobě Václava Havla.

Hypotéza 4: Předpokládám, že role Václava Havla rostla mezi samotnými disidenty.

Operacionalizace: Na základě tohoto tvrzení jsem zavedla proměnnou „působení v disentu“, jejíž hodnotu představuje počet prohlášení opozice, která Václav Havel napsal či se na nich spolupodílel.

Hypotéza 5: Předpokládám, že Václav Havel byl v roce 1989 často prezentován v zahraničních médiích.

Operacionalizace: Na základě této hypotézy jsem zavedla proměnnou „agenda Václava Havla“ v rámci zahraničního tisku. Tato hodnota obsahuje číselné vyjádření této proměnné v rámci jednotlivých měsíců v roce 1989, jež se týkají Václava Havla. Zahraniční noviny jsou zastoupeny v rámci německých novin Frankfurter Allgemeine Zeitung, francouzských novin Le Monde, amerických novin The New York Times a britských novin The Independent. Kritériem pro analýzu této proměnné v britských a francouzských novinách bylo alespoň třikrát zmíněné slovo „Václav Havel“, což eliminuje náhodné články, které se Václavu Havlovi cíleně nevěnují. Zbývající dva tisky vycházejí z výběru článků knihovny Václava Havla.

2. VVO: *Jaké se začínaly objevovat návrhy na zvolení budoucího prezidenta?*

Hypotéza 6: Předpokládám, že z důvodů rychlého sledu událostí v rámci revolučního dění se o budoucím prezidentovi Lidové noviny do podzimu roku 1989 nevyjadřují.

Operacionalizace: V souvislosti s tímto tvrzením jsem zavedla proměnnou „nový prezident“, která představuje hodnotu pro číselné vyjádření počtu sdělení týkajících se budoucího prezidenta do podzimu roku 1989.

Hypotéza 7: Předpokládám, že se spojení „Václav Havel prezident“ v textu Lidových novin objeví až v některém z posledních čísel.

Operacionalizace: Na základě této hypotézy jsem stanovila proměnnou „Havel prezident“. Hodnota této proměnné představuje číselné vyjádření jejího počtu. Spojení „Havel prezident“ je definováno jako veškeré úvahy o možnosti, že by Václav Havel kandidoval na úřad prezidenta či byl prezidentem zvolen.

3. VVO: *Byl Václav Havel přirovnáván k určitému symbolu demokracie a svobody?*

Hypotéza 8: Předpokládám, že některé články Lidových novin budou pojednávat o věznění Václava Havla.

Operacionalizace: Na základě uvedené hypotézy jsem stanovila proměnnou „věznění“. Tato proměnná prezentuje hodnotu číselného vyjádření počtu článků, jež se mimo jiné vztahují k věznění Václava Havla.

Hypotéza 9: Předpokládám, že některé fotky s Václavem Havlem mají jistý dramatický charakter.

Operacionalizace: V souvislosti se zmíněným tvrzením jsem zavedla proměnnou „dramatičnost foto“, jejíž hodnota má představovat číselné vyjádření počtu fotografií Václava Havla s dramatickým charakterem. Fotografie s dramatickým charakterem jsou definovány jako ty, jež vyvolávají emotivní reakce či pocity.

Hypotéza 10: Předpokládám, že osoba Václava Havla je v Lidových novinách někdy prezentována s pozitivně umocňujícími přívlastky.

Operacionalizace: Na základě zmíněné hypotézy jsem určila proměnnou „pozitivní přívlastek“. Tato proměnná obsahuje číselné vyjádření počtu pozitivních přívlastků připisovaných Václavu Havlovi. Pozitivní přívlastek definuji jako vysoké hodnoty připisované osobám, např. „světově známý“.

Kvantitativní analýza

V této kapitole je provedena samotná analýza dat, která je rozdělena do třech částí dle stanovených vedlejších výzkumných otázek.

1. *VVO: Dostával se v průběhu let Václav Havel více do popředí v rámci disentu i společnosti?*

Na titulní stranu novin se dostávají témata s prestižní pozicí. Byl-li Václavu Havlovi tento prestižní prostor poskytnut pro jeho články anebo se jemu samotnému text věnoval, lze uvažovat, že se Václav Havel dostával do popředí. V rámci analýzy bylo spočítáno, kolik titulních stran věnovalo svůj prostor Václavu Havlovi. Na základě výsledků je **hypotéza 1 potvrzena**.

Z celkem 24 titulních stran mu jich bylo věnováno 7. Zajímavé je zjištění, že od konce roku 1987 za rok 1988 to byla pouhá jedna titulní strana, zatímco za rok 1989 byl Václav Havel na šesti titulních stranách. K tomuto nárůstu dochází od doby, kdy došlo k protestním akcím v rámci Palachova týdne a uvěznění Václava Havla.

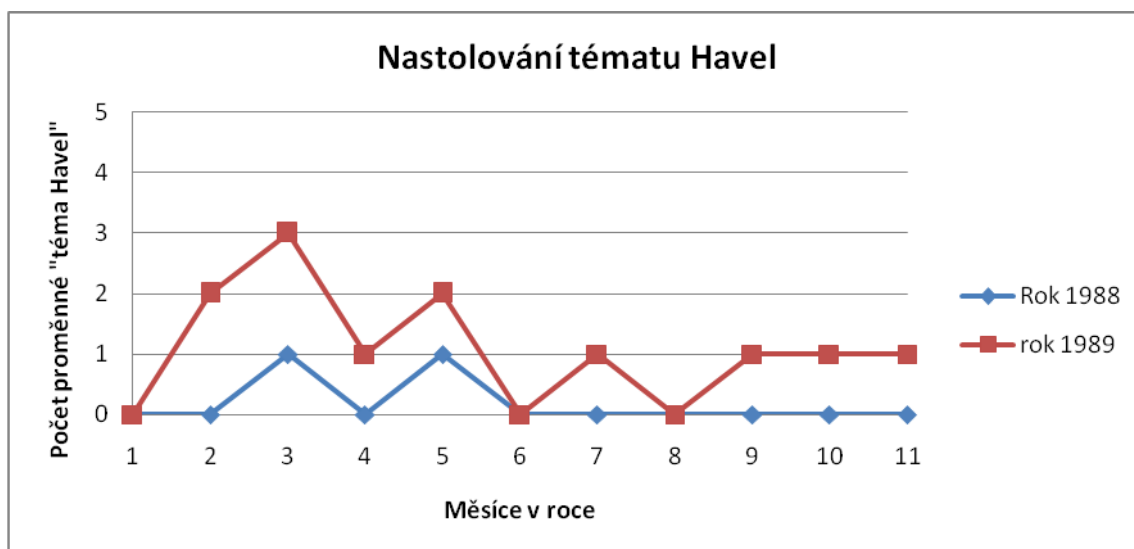
Vizualita hraje v tištěných médiích důležitou roli a prezentovaný text tak ztraktivňuje. Dodává textu na významu a utváří realitu, že je daná osoba něčím důležitá. Pokud se prezentovaná osoba na fotografii objevuje stále častěji, lze předpokládat, že se stává osobou stále významnější.

Spočítány byly všechny fotografie větší než 3 cm². Václav Havel byl znázorněn celkem na 8 fotografiích. Objevuje se zde zcela stejný faktor jako u předchozího zjištění. Rovněž hraje důležitou roli ročník Lidových novin. Ve dvou vydáních z roku 1987 a rok 1988 byla nalezena pouze jedna fotografie s Václavem Havlem, na rozdíl od roku 1989, kde byla jeho fotografie sedmkrát. Je tedy zřejmé, že rovněž **hypotéza 2 je potvrzena.**

Nastolování témat je jedním z kritérií při utváření reality médií. Pokud je jisté téma vybrané častěji, vytváří to určitý dojem důležitosti či aktuálnosti zprávy. Pro testování hypotézy 3 je zásadní kvantita zpráv, tedy frekvence zpráv o Václavu Havlovi.

Po sečtení všech proměnných „téma Havel“ ze třech ročníků LN, lze říci, že **hypotéza 3 je potvrzena jen zčásti.** Pokud by byla hypotéza potvrzena zcela, musel by být identifikován zřejmý trend narůstajícího počtu této proměnné. Je však opět zjištěn velký rozdíl mezi ročníky 1987, 1988 a ročníkem 1989.

Graf 1 Nastolování tématu Havel

Pozn.: Červenec a srpen vycházeli v LN v rámci jednoho letního vydání.

V roce 1987 nebyla tato proměnná identifikována

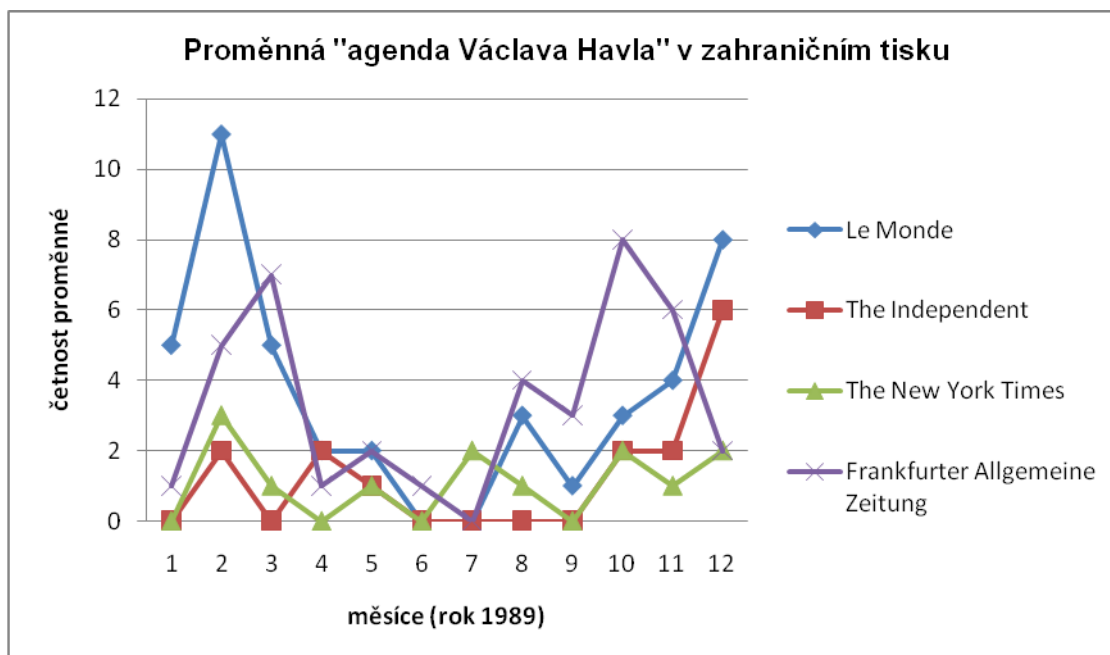
Jak je z grafu 1 patrné, v roce 1988 byla proměnná „Téma Havel“ identifikována pouze dvakrát, a to jednou v měsíci březnu a květnu. Oproti tomu v roce 1989 byla tato proměnná nalezena celkem 12krát, což znamená, že v některých vydáních dokonce více než jednou. Rozdíl mezi ročníky je tedy zřejmý, ale narůstající tendenci, jak je vidět z výše uvedeného grafu, tato proměnná nemá.

Charta 77 a petice Několik vět představovaly hlavní myšlenky opozice a staly se jejími nejsilnějšími projevy. Pokud je pod těmito iniciativami podepsán stejný úzký okruh lidí, představuje tak hlavní jádro disentu. Hypotéza 4 však musí být přeformulována, neboť počet všech prohlášení, která Václav Havel napsal či se na nich spolupodílel, není možné zjistit. Pod každým dokumentem Charty 77 je totiž podepsán současný mluvčí, který za vydání zodpovídá, nikoli vždy jeho autor. Hypotéza by tedy měla spíše znít, že předpokládám, pokud se Václav Havel stále více v průběhu let spolupodílel na nejdůležitějších opozičních iniciativách, byl tak vnímán disentem za stále silnější osobu. Je zřejmé, že Václav Havel byl hlavním článkem opozice od roku 1977, kdy spoluzaložil Chartu 77 a napsal pro ni úvodní prohlášení. Přesto nelze říci, že by jeho postavení bylo v rámci

disentu zásadně významnější. Pokud správně předpokládám nárůst role Václava Havla v disentu v souvislosti s podílením se na nejdůležitějších opozičních iniciativách, dochází k dominantnímu postavení Václava Havla v rámci disentu s iniciováním petice Několik vět. Následně se na podzim roku 1989 stal opět mluvčím Charty 77 a 8. listopadu napsal dopis (dokument Charty č. 70/89) Federálnímu shromáždění ČSSR vyzývající poslance k odmítnutí návrhu zákona o tisku a hromadných sdělovacích prostředcích, neboť odporuje mezinárodním paktům o lidských právech (Prečan, Císařovská 2007: 1167). Dne 19. 11. zveřejnil Václav Havel své úvodní prohlášení k založení OF. Je tedy zřejmé, že role Václava Havla v rámci disidentských kruhů měla vzrůstající tendenci. **Hypotéza 4 nemůže být potvrzena ani vyvrácena** z důvodů nemožnosti získat veškerá autorství všech dokumentů. Lze však potvrdit, že **role Václava Havla v rámci disentu stoupala v souvislosti s rostoucí angažovaností v nejdůležitějších opozičních hnutích či iniciativách.** Je tedy zřejmé, že pro okruh disidentů představoval Václav Havel jednu z nejdůležitějších osobností, která prezentuje jejich ideje.

Jak už bylo zmíněno, nastolování témat médií vytváří významnost a aktuálnost jistých témat. Zda byl Václav Havel známý také v zahraničí nejen v souvislosti s dramatickými počiny, by jistě dokazovaly novinové články z roku 1989, které se jeho osobě věnují. V rámci jednotlivých zahraničních novin byla proměnná „agenda zahraničních novin“ početně zaznamenána. **Hypotéza 5 je jistě potvrzena**, jak je patrné z následujícího grafu. Václav Havel byl v zahraničním tisku prezentován i mnohokrát v rámci jednotlivých měsíců.

Graf 2 Četnost proměnné „agenda Václava Havla“ napříč vybraným zahraničním tiskem

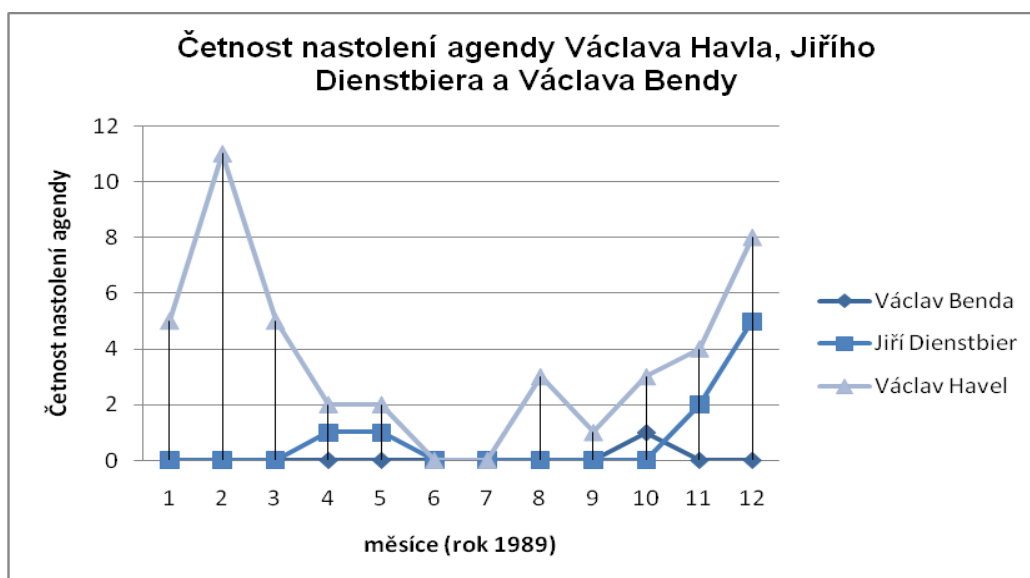

Jak je z grafu 2 patrné, nastavování agendy má v rámci všech vybraných novin podobný průběh. Stanovená proměnná byla nejčetněji zastoupena v měsíci únor, kde byla agenda Václava Havla ve francouzských novinách nastolena dokonce 11krát. Rovněž jsou vysoké hodnoty v následujícím měsíci. Tyto výsledky patrně souvisí s vězněním Václava Havla, který byl během Palachova týdne odsouzen. Vysoká četnost je rovněž patrná od měsíce října, kdy se stal Václav Havel opět mluvčím Charty 77, a následně v listopadu a prosinci, což dávám do souvislosti se založením hlavní opoziční iniciativy Občanského fóra a s následnými úvahami o tom, kdo se stane novým prezidentem. Co je tedy nevyvratitelné, je skutečnost, že **zahraniční média měla o agendu Václava Havla velký zájem**. Převládajícími tématy u všech tisků byly: boj za svobodu, ocenění Václava Havla mírovou cenou německých knihkupců a jeho věznění.

Pro zajímavost zmíním, zda některý z československých disidentů, měl podobný zájem médií. Mezi významné disidenty, kteří byli za své činy proti režimu také odsouzeni, patřili Václav Benda a Jiří Dienstbier.

V následujícím grafu jsou znázorněny agendy těchto disidentů v rámci listu Le Monde, který se patrně s novinami FAZ o československou situaci zajímal nejvíce.

Graf 3 Četnost nastolení agendy Václav Havel v roce 1989 v porovnání s agendou Václav Benda a Jiří Dienstbier v tisku Le Monde ⁴⁴

Jak je z grafu 3 patrné, tito disidenti neměli takovou pozici v zahraničním tisku jako Václav Havel. Z těchto výsledků lze tedy odvodit, že **Václav Havel byl zahraničními médii považován za hlavní osobnost opozice v ČSSR**, která byla nejčastěji spojována s bojem za mír a vězněním ze strany komunistického režimu.

2. VVO: *Jaké se začínaly objevovat návrhy na zvolení budoucího prezidenta?*

Za důležité považuji zjistit, kdy se začaly objevovat první návrhy na zvolení budoucího prezidenta. Z literatury je patrné, že státní převrat nebyl dlouhodobě promyšlenou událostí, ale spíše vyplynul z rychle se vyvíjejících událostí, které proběhly po „sametové revoluci“. Proto myslím, že úvahy o tom, kdo se stane prezidentem, nemohly přetrvávat ve společnosti dlouho. Přesto je **hypotéza 6 nepotvrzena**, neboť **volbě**

⁴⁴ Elektronický archiv francouzského tisku Le Monde, , [online]. [cit. 2013-02-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.lemonde.fr/recherche/>>.

prezidenta se Lidové noviny vůbec nevěnují. Ani poslední čísla, která zachycují velké změny ve společnosti v souvislosti s končícím samizdatem a státním převratem nezmiňují nikoho, kdo by byl vhodným kandidátem na úřad prezidenta. Je zřejmé, že události plynuly velmi rychle a spontánně, neboť ani redakční rada Lidových novin složená ze signatářů Charty 77 nestihla možné kandidáty na prezidenta uvést.

Pokud byla hypotéza 6 nepotvrzena, je samozřejmé, že **hypotéza 7 je rovněž nepotvrzena.** Tisk Lidových novin se otázkám budoucího prezidenta v žádném čísle nevěnuje. Pro získání informací o tom, kdy se začaly objevovat první návrhy na obsazení úřadu prezidenta v souvislosti s konkrétními osobnostmi, je tedy na místě využít spíše kvalitativních zdrojů. Z literatury je patrné, že prvním možným kandidátem byl Alexander Dubček. Přesto je pro kvalitativní část otázkou, zda se opravdu Alexander Dubček mohl stát prezidentem.

3. VVO: Byl Václav Havel přirovnáván k určitému symbolu demokracie a svobody?

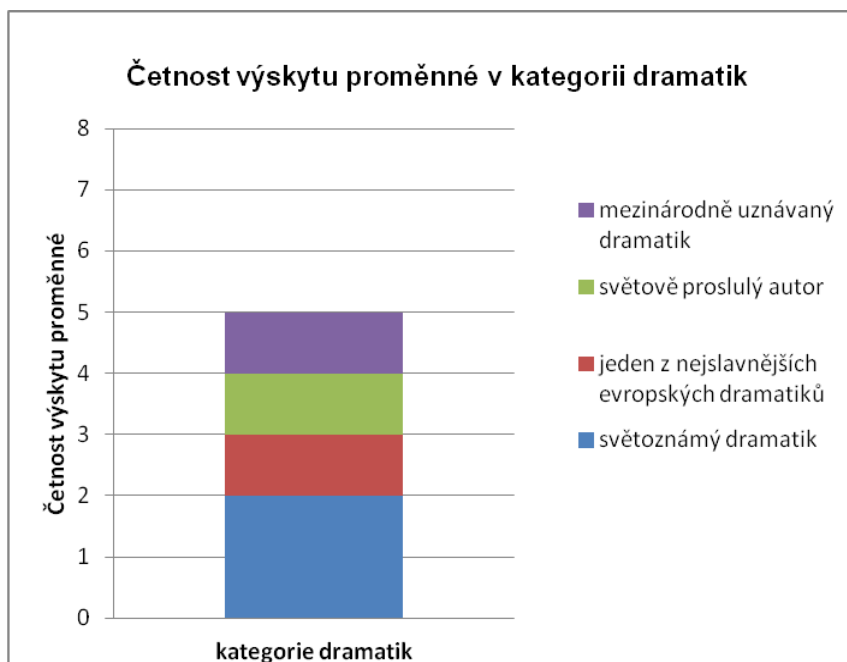
Jak bylo patrné z předcházejících grafů, další uvěznění Václava Havla na začátku roku 1989 vyvolalo v zahraničních médiích velký zájem. Tyto události jsou tak často dávány do souvislosti s určitým hrdinstvím a upřednostněním boje za svobodu národa před vlastní svobodou. Předpokládám, že pokud je téma věznění opakovaně zmiňováno, utváří se kolem Václava Havla jistá „symbolická aura“. Přestože bylo v souvislosti s bojem proti režimu postaveno před soud mnoho osob, Lidové noviny nejčastěji dávají věznění z politických důvodů do souvislosti s Václavem Havlem. **Hypotéza 8 je tedy potvrzena.** Z 12 nastolených témat o Václavu Havlovi za ročník 1989 (hypotéza 3) jich 9 poukazuje na věznění Václava Havla. Mimo jiné jsou v tomto tisku uvedeny dva příspěvky samotného Václava Havla, vyjadřujícího se k perzekucím. Stanovená proměnná „věznění“ je tak v Lidových novinách identifikována 11krát. Lze rovněž uvést, že tato častá prezentace Václava

Havla v souvislosti s uvězněním v samizdatovém tisku v ČSSR je velmi podobná prezentaci v rámci zahraničního tisku.

Předpokládám, že je-li zpravodajská hodnota vizuality spojena ještě s dramatičností, vyvolává tato zpráva jistě silnější emoce a pocity. Pokud by byla proměnná „dramatičnost foto“ v tisku Lidových nalezena, bylo by patrné, že se s osobou Václava Havla silné emoce pojí. Po sečtení této proměnné lze **hypotézu 9 potvrdit**. Výsledný počet této proměnné však není příliš významný, přesto některé fotografie spojují Václava Havla s dramatickou situací a mohou vyvolávat jisté emoce či pocity. Mezi tyto dramatické fotografie patří: neúčast Václava Havla při příležitosti udělení mírové ceny německých knihkupců, propuštění Václava Havla z vězení, dále fotografie představitelů Charty 77, účast na zakázaném představení vlastní hry, fotografie z práce v pivovaru a další v souvislosti s peticí za propuštění. Proměnná „dramatičnost foto“ také byla identifikována celkem 6krát. Myslím, že tato vizuálně znázorněná témata rovněž přidávají Václavu Havlovi jistou míru symbolična spojeného s bojem za svobodu, přestože četnost této proměnné nebyla příliš vysoká.

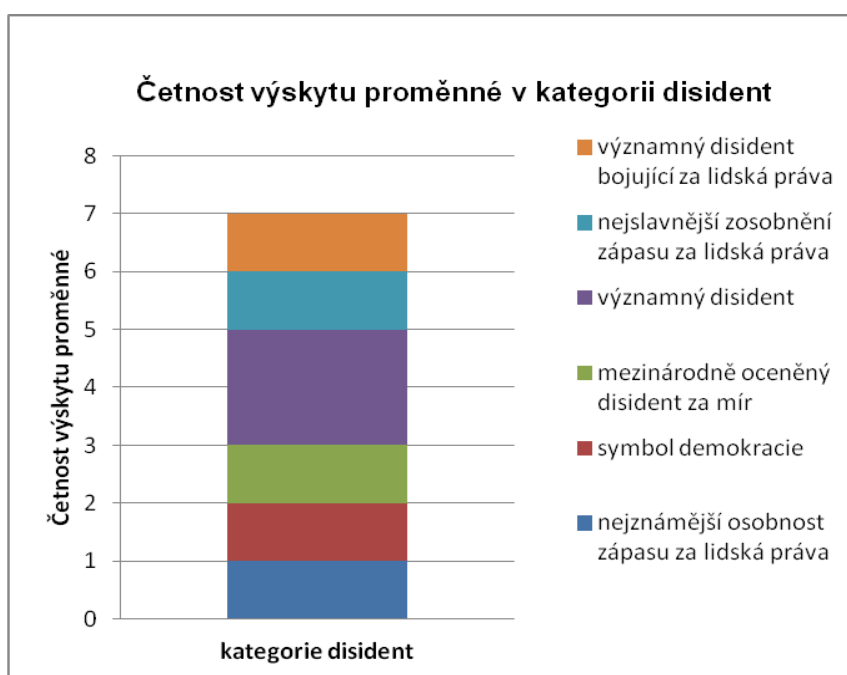
Jak bylo zmíněno v teoretické části, jazykové prostředky mohou hrát při utváření dojmu a utváření významů zásadní roli. Pomocí mimoracionálních technik přisuzují jistým věcem či osobám symbolický význam. Rovněž zde předpokládám, že osoba Václava Havla je prezentována skrze jazykové prostředky, které mu pomáhají utvářet jeho větší významnost. Proměnná „pozitivní přívlastek“ byla sečtena a rozdělena do dvou následujících kategorií: dramatik a disident. Tato proměnná byla nalezena celkem 12krát. **Hypotéza 10 je tedy potvrzena**. Poměr hodnot v rámci kategorií a jejich zastoupení je znázorněn v následujících grafech.

Graf 4 Četnost výskytu proměnné „pozitivní přívlastek“ v kategorii dramatik

Z grafu 4 je patrné, že v rámci kategorie dramatik byla proměnná „pozitivní přívlastek“ zastoupena celkem 5krát a nejčastěji v podobě světoznámý dramatik.

Graf 5 Četnost výskytu proměnné „pozitivní přívlastek“ v kategorii disident

Z grafu 5 je zřejmé, že v rámci kategorie disident je proměnná „pozitivní přívlastek“ zastoupena celkem 7krát a nejčastěji v podobě „významný disident“.

Z výsledků vyplývá, že se tato proměnná častěji vyskytuje v rámci kategorie disident, a proto lze uvažovat, že je osoba Václava Havla častěji zdůrazňována v souvislosti s jeho rolí v disentu, kde také získává díky jazykovým prostředkům silnější symbolický charakter.

Výsledky

V této podkapitole je uvedena interpretace výsledků rozdělených podle stanovených výzkumných otázek. Tyto výsledky však nepředstavují konečné závěry, neboť budou doplněny, rozšířeny či vyvráceny výsledky z kvalitativní části.

VVO: Dostával se v průběhu let Václav Havel více do popředí v rámci disentu i společnosti?

Z výsledků vyplývá, že prezentace Václava Havla v Lidových novinách vzrůstala, a to především v souvislosti s prestižními titulními stranami. Tento nárůst je patrný od událostí, které se odehrály v rámci Palachova týdne a souvisejí s opětovným uvězněním Václava Havla. Stejně výsledky ukazují potvrzení hypotézy 2, která předpokládá nárůst fotografií s Václavem Havlem, jež je výraznější mezi roky 1988 a 1989. Za zásadní považují samotné nastolování tématu Václav Havel. Přestože nebyl identifikován jeho lineární nárůst, je možné výsledky vyhodnotit v souvislosti s událostmi, které se začátkem roku 1989 udály. Uvěznění Václava Havla v lednu roku 1989 tak mělo silné důsledky pro jeho mediální prezentaci v Lidových novinách. Je tedy zřejmé, že Lidové noviny nastolovaly více agendu Václava Havla od roku 1989, a to také za použití primingu či vizuality.

Analýza dat bohužel nedokázala určit, zda docházelo k nárůstu autorství Václava Havla v rámci dokumentů Charty 77, přesto rostoucí roli Václava Havla v rámci disentu můžeme také potvrdit. Ačkoliv byl Václav Havel

vnímán jako významná osobnost už před rokem 1989, leadrem opozice se stává až při iniciování petice Několik vět, opětovném získání pozice mluvčího Charty 77 a především v souvislosti se založením Občanského fóra. To představovalo hlavní hnutí opozice a Václav Havel jakožto jeho zakladatel byl považován za vůdčí osobnost disentu.

Z výsledných dat, která potvrdila hypotézu 5, lze říci, že agenda Václava Havla byla velmi často nastolována i v rámci zahraničních novin. Lze tedy uvažovat, že jeho osobnost byla v rámci západních států považována za významnou, a to nejen z hlediska jeho dramatické tvorby. Nejčastěji zmiňovaným tématem byla jeho činnost v opozici, Václav Havel byl nejčastěji spojován s bojem za svobodu a s vězněním z politických důvodů. Dále bylo zjištěno na příkladu francouzského tisku, že osobě Václava Havla je věnováno podstatně více prostoru než jiným významným československým disidentům. Proto lze závěrem potvrdit, že Václav Havel byl v zahraničí považován za hlavní osobnost československého disentu.

VVO: Jaké se začínaly objevovat návrhy na zvolení budoucího prezidenta?

Z nepotvrzení hypotézy 6 a 7 jasně vyplývá, že tisk Lidových novin se otázkám budoucího prezidenta nevěnuje. Myslím, že i tímto lze některé konspirační teorie o plánovaném převratu jasně vyvrátit. Přestože z předchozích závěrů je zřejmé, že role Václava Havla v rámci disentu byla stále silnější, neexistují žádná doložená tvrzení o tom, že by opozice předpokládala takové urychlení vývoje a plánovala dosazení konkrétních jedinců na úřad prezidenta. Jak vyplývá z literatury, události následovaly velmi rychle za sebou a nikdo se neodvážil v létě roku 1989 pomýšlet na možnost převratu už do konce roku 1989. Jistou nejasností však může být, proč se tématu budoucího prezidenta nevěnuje ani prosincové číslo z roku 1989. Protože samizdatové noviny se tématu budoucího prezidenta nikterak nevěnovaly, natož v souvislosti s konkrétními osobami, bude tato otázka spíše koncipována v rámci kvalitativní části.

VVO: Byl Václav Havel přirovnáván k určitému symbolu demokracie a svobody?

Důležitým výsledkem je velmi časté nastolování agendy Václava Havla Lidovými novinami v souvislosti s jeho vězněním. Přestože se většina článků přímo věznění Václava Havla nevěnuje, velké množství z nich tento fakt zmiňuje. Boj Václava Havla za svobodu je často dáván do souvislosti s vlastním obětováním ve prospěch národní svobody. Vzniká tak jistý symbolický prvek, který je s Václavem Havlem velmi často spojován.

Z dalších výsledků plyne, že osoba Václava Havla je vizualizována tak, že často vyvolává silnější emoce či pocity. Ačkoliv nelze tvrdit, že se jedná o velmi častou prezentaci těchto „dramatických fotografií“, hrají v rámci agendy setting a jejích strategií důležitou roli při utváření významů. Lze tedy potvrdit, že prezentované fotografie vyvolávají u čtenářů silné emoce spjaté s osobou Václava Havla.

Rovněž je z analýzy dat patrné, že jazykové prostředky jsou zásadním prvkem při utváření významů. Výsledkem analýzy stanovené proměnné „pozitivní přívlastek“ je, že se nejčastěji vyskytuje v souvislosti s Václavem Havlem a jeho rolí v disentu. Těmito jazykovými technikami je utvářena silnější významnost osobnosti Václava Havla v oblasti opozice a boje za lidská práva.

Na základě těchto výsledků je doložitelné, že Václav Havel je často prezentován v Lidových novinách v souvislosti se svým vězněním. Dále se objevoval na fotografiích, jež vyvolávají silné emoce, a také ve spojení s pozitivními přívlastky, které zvyšují jeho významnost zejména v rámci boje za lidská práva. Výsledky tedy potvrzují, že je Václav Havel v Lidových novinách přirovnáván k jistému symbolu, který hájí lidská práva a bojuje za demokracii.

2.2.2 Kvalitativní přístup

Jak bylo zmíněno, za výzkumnou strategii byl vybrán smíšený design výzkumu, proto nyní přiblížím také kvalitativní část práce, tj. metodu sběru dat, jejich následnou analýzu a dílčí interpretaci výsledků. Přestože někteří metodologové chápou kvalitativní výzkum jako pouhý doplněk tradičních kvantitativních strategií, v rámci tohoto smíšeného výzkumu zastává vedle kvantitativní obsahové analýzy plnohodnotnou pozici. Hlavním důvodem pro zvolení kvalitativního přístupu je zejména jeho schopnost umožnit podrobný popis a vhled do zkoumané události či fenoménu, kterým prezidentské volby v roce 1989 jistě byly. Výzkumník může získat integrovaný pohled na předmět studie, kontextovou logiku a explicitní, ale i implicitní pravidla, jež fungují v dané oblasti. Tento přístup pomáhá zkoumat fenomén v přirozeném prostředí, studovat procesy a objasnit, jak lidé v daném prostředí jednají, vnímají a jak organizují své všednodenní aktivity a interakce (Hendl 2005: 52). Podle Marvastiho umožňuje kvalitativní výzkum podrobný popis a analýzu vlastností nebo kvality lidské zkušenosti (Marvasti, 2004:7). Zvolená kvalitativní část smíšené strategie výzkumu tak umožnila zaměřit se na to, jaké okolnosti či události předcházely prezidentské volbě na konci roku 1989. Jaké skutečnosti se podílely na tom, že byl Václav Havel jednohlasně zvolen československým prezidentem. Jako metoda sběru dat byl použit polostrukturovaný rozhovor. Otázky byly pokládány systematicky v určitém pořadí, ale tazateli byla ponechána svoboda, kdykoliv při rozhovoru strukturu či otázky pozměnit. Polostrukturovaný rozhovor je definován jako rozhovor, jehož účelem je získat popis žitého světa a význam popisovaných jevů pro dotazovaného jedince (Kvale, 1996: 6).

Respondenti byli vybráni na základě literatury a historických souvislostí a byli kontaktováni pomocí e-mailové adresy. Jedná se tedy o účelový výběr respondentů výzkumníkem. Dále byla použita technika snowball sampling, která spočívá ve výběru jedinců, při níž nás některý

z původních respondentů vede k jiným členům naší cílové skupiny (Disman 2005: 114). Přestože není účelový výběr nejvhodnějším způsobem získání respondentů, neznamená to, že nejsou výsledky užitečné. „*Užití účelového výběru je pro některé populace jediným řešením*“ (Disman 2005:113). Z 25 oslovených respondentů pomocí e-mailu jich pouze 8 souhlasilo s participací na výzkumu. Následně byl domluven termín a místo schůzky. V době od listopadu roku 2012 do března roku 2013 bylo tedy provedeno 8 rozhovorů, přičemž všechny se uskutečnily v místě přání respondenta, tj. většinou na pracovišti respondenta, výjimečně pak v místě bydliště. Z rozhovorů, jež trvaly v rozmezí 60 minut až 100 minut, byly pořízeny podrobné poznámky, které byly následně přepsány do spisovné češtiny. Některé výroky jsou tak předkládány v upravené podobě.

Výzkumný vzorek

Základním souborem pro polostrukturované rozhovory byli respondenti, kteří se kratší či delší dobu před prezidentskými volbami v roce 1989 pohybovali v blízkosti Václava Havla. Výzkumný vzorek byl získán účelovým výběrem výzkumníka a technikou snowball sampling. Z vybraných 25 osob, kontaktovaných prostřednictvím e-mailové pošty, se uskutečnily rozhovory s 8 respondenty. Řadí se k nim dva zástupci studentského hnutí, kteří se s Václavem Havlem poprvé potkali až po 17. 11. 1989, pět členů Občanského fóra, přičemž čtyři z nich už s Václavem Havlem spolupracovali v rámci disentu nebo Charty 77 před vznikem OF, a jedna respondentka, která byla rovněž součástí Charty 77 od jejího počátku.

Výzkumné otázky

Jak bylo předem předpokládáno, kvantitativní analýza dat neposkytla komplexní výsledky, které by dokázaly odpovědět na hlavní výzkumnou otázku. Proto je rovněž pro kvalitativní část práce stanovena stejná hlavní

výzkumná otázka. Také ta je doplněna několika vedlejšími výzkumnými otázkami, které jsou uspořádány podle jednotlivých oblastí výzkumu a vycházejí z předpokladů odborné literatury.

1) Obraz Václava Havla v roce 1989

Tato oblast výzkumu souvisí s osobností Václava Havla v roce 1989. Otázky se zaměřují na to, kdy dochází k sílící pozici Václava Havla v rámci disentu a které události tomuto trendu přispěly. Hlavním cílem této oblasti je zjistit, jak došlo k proměně obrazu Václava Havla, jednoho z významných disidentů, na hlavní osobnost opozice a kandidáta na prezidenta.

Kdy se pozice Václava Havla v rámci disentu stává významnější?

Proč dochází k posilování pozice v rámci disentu u Václava Havla více než u jiných významných disidentů?

Jak byl vnímán Václav Havel jinými disidenty?

Kdy začíná být Václav Havel spojován s kandidátem na úřad prezidenta?

2) Václav Havel nebo Alexander Dubček

Na základě sekundární literatury vycházím z předpokladů, že ještě začátkem prosince patřili mezi dva hlavní kandidáty na úřad prezidenta ČSSR Václav Havel a Alexander Dubček. Co se tedy stalo, že byl o několik dní později jediným kandidátem Václav Havel? Cílem otázek je zjistit, v jakém okamžiku a z jakých důvodů se Václav Havel stal silnějším kandidátem na úřad prezidenta než Alexander Dubček.

Kdy se stal Václav Havel silnějším kandidátem na úřad prezidenta než Alexandr Dubček?

Proč se stal Václav Havel silnějším kandidátem na úřad prezidenta než Alexandr Dubček?

3) Václav Havel jako kandidát OF na prezidenta ČSSR

Otázky související s touto oblastí výzkumu se věnují Občanskému fóru v souvislosti s vůdčí osobností Václava Havla. Důležitými informacemi, které se snažím zjistit, jsou důvody, které mělo Občanské fórum pro navržení Václava Havla na úřad prezidenta.

Jak se etablovala vůdčí úloha Václava Havla v rámci Občanského fóra?

Proč Občanské fórum navrhlo Václava Havla jako kandidáta na úřad prezidenta?

4) Volba prezidenta aklamací

Vycházím z literatury, že byl Václav Havel Federálním shromážděním jednohlasně zvolen prezidentem. Na první pohled se může zdát zarážející, že Federální shromáždění tvořené z větší části komunisty se jednohlasně vyslovilo pro zvolení Václava Havla prezidentem. Za důležité tedy považuji nalézt důvody, které Federální shromáždění pro své rozhodnutí mělo.

Proč Federální shromáždění zvolilo Václava Havla prezidentem aklamací?

5) Václav Havel a veřejnost

Jak bylo z některých předvolebních průzkumů z prosince 1989 patrné, Václav Havel nebyl širší veřejnosti známý, a proto si jej ani širší veřejnost v roli prezidenta nedokázala představit. Co se však stalo, že těsně před volbami měl Václav Havel tolik podpory u veřejnosti?

Jaká byla prezentace Václava Havla na veřejných shromážděních?

Analýza kvalitativních dat

Pro interpretaci dat bylo nezbytné okódovat získaná data. Data byla integrována do předem identifikovaných témat a v okamžiku teoretické saturace byla následně analýza ukončena. Následná analýza dat je tedy

uspořádána do jednotlivých oblastí výzkumu, podle kterých byl taktéž strukturován rozhovor a kladeny jednotlivé otázky.

1) Obraz Václava Havla v roce 1989

Nejprve se zaměřím na analýzu dat v souvislosti s narůstající pozicí Václava Havla v disentu. Z výpovědí lze jasně říci, že samotné disidentské hnutí získávalo v roce 1989 výrazně na podpoře, ať již formou otevřenou (demonstracemi) nebo skrze petice (Několik vět, akademická petice apod.). V těchto aktivitách byl Václav Havel všude viditelný a natolik exponovaný, že byl v souvislosti s opozičními kroky zatčen a vězněn. *„Tyto události mu samozřejmě, spolu s rozvinutými pracovními kontakty uvnitř disentu, mezinárodně, ale i do „šedé zóny“ v kulturním a uměleckém prostředí a do akademického světa, dávaly velkou váhu, autoritu a vůdčí pozici“* (Ivan Gabal). Ještě do roku 1988 bylo klíčových osob spjatých s disentem více. Zásadní zlom je podle většiny dotázaných daný začátkem roku 1989, kdy byl Václav Havel znovu uvězněn. Jako druhý klíčový okamžik spatřují v jeho angažovanosti v petici Několik vět, která podle mnohých představovala nejpodařenější iniciativu před pádem režimu. *„Přestože to nebylo vyřčeno, po těchto dvou zásadních momentech ústila osobnost Václav Havel do klíčové postavy disentu“* (Marek Benda).

Nedochází tedy pouze k posilování pozice Václava Havla, ale celého disentu a také ostatních členů opozice. Přesto jasně dominantní postavení získává Václav Havel především v souvislosti s vězněním a iniciováním petice Několik vět. Rovněž někteří dotázaní zmínili důležitost jistého spojovacího prvku mezi disidentským a uměleckým světem, který představoval právě Václav Havel. Na sílící pozici Václava Havla se také podílelo zahraničí, neboť *„bylo více statečných lidí, kteří však nebyli známí“* (Pavel Bratinka). Václav Havel tak v souvislosti se svou spisovatelskou prestiží získával silnou podporu ze zahraničí.

Obraz Václava Havla v roce 1989 se utvářel na základě mnohých událostí, a to nejen těch, které se odehrály v tomto roce. Zásadní událostí pro formování opozice byl už vznik Charty 77. Dalším důležitým prvkem, který zmiňuje většina respondentů, je také odmítnutí nabídky emigrovat do zahraničí. „*Mohl se procházet po Broadway, ale zůstal*“ (Pavel Bratinka). Václav Havel se tak stal morální autoritou i pro samotné disidenty. Byl také považován za určitý „*motor*“ v rámci disentu, přispíval nápady a měl intuici (Václav Malý). Podle jiných odpovědí byl Václav Havel rozhodný, nebál se stát za svými názory a výrazně je projevovat hned od začátku (dopisem G. Husákovi a založením Charty 77). Měl organizační schopnosti, uměl formulovat požadavky, tudíž si mezi disidenty získával přirozenou autoritu.

Mezi prvními, kteří věřili v konec režimu v průběhu několika příštích měsíců, byl Pavel Bratinka. Tyto myšlenky přednesl již 12. 10. 1989 ve Florencii. Ačkoli role disentu sílila a někteří měli jisté tušení, že by mohlo dojít ke změnám, nepředstavovali si takto brzký a hladký konec komunistického režimu. Přestože se protirežimní události od srpna 1988 množily a „*vypadalo to na dobré cestě, nikdo se však nedomníval, že se systém takhle rychle zhroutí. Nebyl proto čas přemýšlet, kdo bude budoucím prezidentem*“ (Pavel Bratinka).

Většina dotázaných se shodla, že do generální stávky 27. 11. 1989 se neuvažovalo o tom, kdo bude zastávat úřad prezidenta. Hlavní bylo získat podporu veřejnosti ke změnám a nikdo nevěnoval pozornost prezidentskému úřadu. Ten byl v československé společnosti dle některých dotázaných vždy trochu přeceňován a stavěn nad všechno ostatní. Tohoto významu nabyl především v souvislosti s osobou Tomáše Garriguea Masaryka. Proto i reakce na citát Václava Malého („*Podívej se Gusto, jak je tady husto*“), uvedený na veřejném shromáždění, nebyla jednoznačná. Mnozí lidé si stále mysleli, že by neměl být majestát prezidenta republiky snižován ani za takovýchto okolností. Z odpovědí jasně vyplývá, že do konce listopadu se neobjevily žádné veřejné návrhy,

keré by spojovaly Václava Havla s prezidentským úřadem. Ani část dotázaných, jež spolupracovala s Václavem Havlem ještě před vytvořením Občanského fóra, se nezmínila, že by se o této možnosti v soukromých kruzích mluvilo. Po abdikaci G. Husáka však bylo potřeba, aby nenastala politická diskontinuita, a bylo důležité kandidáta navrhnout. O možnosti, že by se prezidentem stal Václav Havel, se začalo přemýšlet až od prosince 1989.

V samém začátku byl Občanským fórem sice zvažován Alexandr Dubček, od tohoto názoru se však brzy OF odklonilo.

2) Alexandr Dubček nebo Václav Havel

V této části analýzy se zaměřím především na to, proč se z nejdříve navrhovaného kandidáta na prezidenta Alexandra Dubčeka nakonec prezident nestal. Přestože se na první pohled kandidatura A. Dubčeka jevila jako dobré řešení, ze všech odpovědí je patrné, že nikdy vážným kandidátem na post prezidenta ČSSR nebyl. Jeho osobnost podporovala spíše ta část veřejnosti, která si Dubčeka pamatovala z roku 1968, nikoliv však v rámci OF.

Většina dotázaných se shodovala na tom, že Alexandr Dubček nebyl statečný člověk, který se nechtěl po celá léta proti režimu nijak angažovat. Spojením s komunistickou ideologií představoval spíše minulost. V kritické fázi zlomu mezi lety 1988 a 1989 byl Dubček neviditelný a pasivní, zatímco disidentské hnutí získávalo výrazně na podpoře. Jeden z respondentů zmiňuje, že Alexander Dubček působil jako *„člověk malého formátu, kterého nelze s Václavem Havlem srovnávat“*. Podle jiné výpovědi žil Alexander Dubček dlouho v jisté izolaci, choval se odtažitě a uzavřeně až do chvíle, kdy se komunistická moc ve vlnách demonstrací doopravdy zhroutila.

Jedním z důvodů, proč OF o Alexandru Dubčekovi více neuvažovalo, byl také fakt, že mu disidenti příliš nevěřili. Podle respondentů se totiž opozice několikrát snažila A. Dubčeka během roku 1988 oslovit, aby

podepsal opoziční iniciativy anebo učinil veřejné prohlášení na jejich obranu, ale pokaždé odmítl.

Naopak Václav Havel, člověk s čestnou minulostí, znamenal větší příslib do budoucího politického dění a představoval „*symbol pro budoucnost*“ (V. Malý). Na rozdíl od Alexandra Dubčeka se angažoval proti režimu, až byl za tuto činnost odsouzen a vězněn. V zahraničí i mezi disidenty byl viditelný, získal si tak autoritu, což mu přineslo i rysy vůdčí osobnosti.

Vývoj v ČSSR směřoval k definitivnímu ukončení komunistického režimu, nikoli k jeho reformování. Pokud by vývoj událostí nevedl k celkové změně režimu, A. Dubček, který měl spíše mandát reformátora komunismu, by měl jistě mnohem větší šanci stát se prezidentem ČSSR. „*Chvilí trvalo, než se zjistilo, že je potřeba radikální změna režimu, do té doby se proto také mluvilo o možnosti navrhnout A. Dubčeka, ... doba však měla rychlejší dynamiku a po chvíli bylo jasné, že je potřeba změna celková*“ (M. Benda). Podle výpovědí už nikdo neměl zájem o „socialismus s lidskou tvář“ a lidé chtěli změnu celého režimu. A. Dubček tak nepředstavoval člověka, který bude měnit geopolitickou tvář Evropy, počínaje podporou sjednocení Německa až po odsun okupačních armád. Naopak Václav Havel tyto vize a politické schopnosti měl a koncepty vázané na konec komunistického režimu a na přechod ke skutečné demokracii propracovával s dalšími spolupracovníky už v disentu. Byli proto mnohem více připraveni dělat moderní a novou geopolitiku zahrnující euroatlantickou spolupráci i užší spolupráci v rámci střední Evropy (Vishegrádská čtyřka). Žádné takové koncepční a ideové zázemí a vizi A. Dubček dle výpovědí neměl. „*Dubčekův pokus se do situace prosadit byl nejen bezzubý, ale měl poměrně malou váhu a legitimitu*“ (Ivan Gabal).

Za rovněž důležitý moment považují někteří respondenti dohodu, ke které došlo mezi představiteli OF a Mariánem Čalfou 15. 12. 1989, kdy se dohodli, že má-li být Václav Havel Federálním shromážděním zvolen, Alexander Dubček se stane novým předsedou vlády. Někteří dotázaní

také zmiňují příslib Václava Havla Alexandru Dubčekovi, že se jedná pouze o přechodné období do nových svobodných voleb.

Václav Havel představoval vyústění názorů opozice, která nebyla příliš rozpolcena, a v situaci, kdy mělo dojít ke státnímu převratu, se na jeho kandidatuře domluvila. Podle většiny dotázaných Václav Havel představoval osobnost, na které se různé skupiny opozice dokázaly shodnout.

Rovněž dle většiny dotázaných k oslovení Václava Havla Občanským fórem v souvislosti s jeho kandidaturou na prezidenta sehrálo důležitou roli zahraničí, které Václava Havla velmi respektovalo. Bylo důležité, aby se budoucí prezident stal mezinárodně uznávanou osobností, jež bude v novém evropském prostředí, nezávislém na SSSR, Československo dobře reprezentovat.

Za klíčovou situaci, která nejspíše rozhodla o budoucím prezidentovi, je dle mnohých respondentů považováno rozhodnutí OF podpořit právě Václava Havla, jenž tento mandát sice zdráhavě, ale nakonec přijal.

3) Václava Havel jako kandidát OF na prezidenta ČSSR

Podle dotázaných bývalých členů Občanského fóra bylo přirozené, že by se její vůdčí osobnost Václav Havel měl stát prezidentem. Byl považován za morální autoritu a měl předpoklady dobře reprezentovat naši zemi i v zahraničí. Alexander Dubček se stal z mnoha zmíněných důvodů pro OF nepřijatelný. Proč byl tedy vybrán Václav Havel, a nikoli Alexander Dubček, je zřejmé. Důležité je také objasnit, proč se nepřemýšlelo o jiném významném členu opozice a Občanského fóra.

S nápadem na vytvoření OF přišel Václav Havel a mnozí bývalí členové se shodují, že se jednalo o geniální nápad pro vytvoření prostoru pro spolupráci a propojení opozice. Požadavky OF byly jednoznačné a především jednoduše formulované a mohl se k nim tedy přidat každý slušný člověk. *„Bylo dobře vymyšlené vytvořit hnutí, a nikoliv politickou*

stranu. Lidé byli totiž nedůvěřiví. Do OF tak byli pozvaní všichni lidé dobré vůle, levice, pravice, křesťansky smýšlející apod.“ (Pavel Bratinka).

Lze shrnout a potvrdit, že všechny výpovědi mluví o Václavu Havlovi jako o jasném leaderovi OF, a to hned v jeho fázi vzniku. Měl velké renomé jak uvnitř OF, tak na poli mezinárodním. Členové OF vypověděli, že bylo důležité stabilizovat Československý stát po hroučící se komunistické straně a zajistit chod státu od vrcholných orgánů. V době, kdy se jednalo o ukončení monopolu KSČ, vzniku federální a národních vlád i rekonstrukci parlamentů, zastával od začátku klíčovou pozici Václav Havel. Důležitým aspektem pro jeho navržení byla skutečnost, že měl autoritu a respekt i schopnost formulovat strategii postupu. Z výpovědí vyplynulo, že se v tomto rozhodném období žádná jiná osobnost srovnatelná s Václavem Havlem neobjevila.

„OF byla velice volná, heterogenní struktura, která neměla jasné programové priority v okamžiku pádu komunistického režimu. Větší váhu měly důvěryhodné osobnosti, které vývoj vytáhl do vedení. A hlavním aktérem i stratégem byl nepochybně Václav Havel“ (Ivan Gabal).

4) Volba prezidenta aklamací

Dle předchozí analýzy bylo zjištěno, proč OF podpořilo v kandidatuře na prezidenta právě Václava Havla. Tato část se bude věnovat tomu, proč však zvolilo Václava Havla za prezidenta Federální shromáždění, které bylo stále z větší části složeno z komunistických představitelů. Většina dotázaných mnohokrát zmiňovala velmi rychlý průběh událostí,

který byl znatelný především od počátku „sametové revoluce“ do konce roku 1989. *„Program těchto dní se tvořil na kolenou, všechno bylo nejisté a stále bylo patrné velké napětí. Nic nebylo předem rozhodnuté“* (Václav Malý). Pro dlouhodobé jednání s komunisty proto nebylo mnoho času. Ti už však věděli, že je konec, neboť viděli, jak se hroučí režim v okolních státech. Podle velké většiny respondentů se komunističtí členové Federálního shromáždění báli a chtěli, aby byl konec v co největším klidu. Věděli, že Václav Havel je člověk, který nebude vyžadovat násilí, a minimalizují se tak násilné akce. Všichni znali události, které se děly v Rumunsku, a někteří se opravdu báli nejen o své majetky, ale i o život. Václav Havel proto pro členy FS představoval schůdné řešení.

Někteří dotázaní uvedli, že nejprve nikdo z vládnoucí garnitury nechtěl s OF a především s Václavem Havlem začít jednat. Po odstoupení L. Adamce tak výrazněji učinil až předseda vlády Marián Čalfa *„který tím umožnil komunikaci a zprostředkoval vlastně revoluci.“* Vyjednávání s dosavadními vládnoucími představiteli bylo velmi důležité, protože nikdo neměl zájem na právní diskontinuitě. Bylo zapotřebí provést volbu nového prezidenta legálním způsobem. Podle některých respondentů sejevilo stále jasnějším, že o budoucím prezidentovi rozhodne OF, které do jisté míry udávalo směr dění. *„OF se dařilo být o tempo napřed před KSČ, proto spíše vývoj určovalo, než by se jen přizpůsobovalo.“*

Marián Čalfa přesvědčil Federální shromáždění, aby se při hlasování vyjádřilo pro zvolení Václava Havla. Z výpovědí některých dotázaných plyne, že výsledky hlasování byly už předem zřejmé. *„Členové FS hlasovali pro Václava Havla spíše ze strachu z budoucnosti, než že by k němu pociťovali nějaké sympatie.“* Na první pohled vyvstává jistý paradox, když Václava Havla zvolili za prezidenta komunisté, kteří ho v minulosti věznili. Přesto většina dotázaných vypověděla, že Václav Havel představoval jediné řešení. Ve Federálním shromáždění podle respondentů neseděli komunisté, kteří by představovali silné osobnosti. *„Byli to lidé neschopni vlastní vůle ... lidé bez názoru ... od kterých se nic*

nečekalo ... prázdné loutky bez role a režiséra.“ Tlak veřejnosti na FS sílil a členové se neodvážili hlasovat proti instrukcím Mariána Čalfy.

Komunistická strana Československa ztratila v podstatě vedení a byla bez jakékoli politické vůle, neboť přišla o veškerou podporu moskevského Kremlu. Ve FS už neseděla organizovaná síla, ale lidé, *„kteří ztratili půdu pod nohama.*“ Nikdo z komunistických představitelů nebyl ochoten nasadit svůj život za udržení stávajícího režimu. Na Západě se však tyto informace nevěděly a Václav Havel byl o to více vnímán jako statečný člověk.

Otázkou zůstává, proč doporučil Marián Čalfa Federálnímu shromáždění hlasovat ve prospěch Václava Havla. Přestože někteří dotázaní zmínili určité nejasnosti spojené s rozhodnutím M. Čalfy, silná většina zastává názor, že komunistickým představitelům nezbývalo nic jiného než s opozicí začít jednat. *„Jednání s Mariánem Čalfou se konalo za ‚zavřenými dveřmi‘ a těžko dnes někdo zjistí, jak přesně probíhalo,“* rozhodně však nic naplánovaného dopředu nebylo. Události se vyvíjely rychle a ... *„byl jsem u toho, vše se vymýšlelo ze dne na den“* (Václav Malý).

5) Václav Havel a veřejnost

Přestože o budoucím prezidentovi rozhodovalo Federální shromáždění, veřejnost se začínala od podzimu 1989 stále více angažovat. Vytvářela sílící tlak díky opakovaným a velmi početně zastoupeným demonstracím. Z odpovědí je patrné, že zpočátku lidé podporovali více A. Dubčeka, který představoval symbol pražského jara. Václava Havla znali pouze ti, kteří četli jeho dramata anebo poslouchali vysílání Svobodné Evropy či Hlasu Ameriky. Do povědomí lidí se tak Václav Havel dostával především až od listopadu roku 1989. V této době se veřejnost značně proměnila, už ji netvořili pouze aktivnější jednotlivci, ve společnosti se začalo projevovat velké nadšení a rostoucí zájem o tisk a televizní zprávy. *„Byla cítit velká chuť na změnu.“*

Podle výpovědí respondentů, kteří byli přítomni na všech či většině z devíti pražských demonstrací, nebylo potřeba Václava Havla představovat. *„Přestože nebyl před tím lidem příliš znám, velmi rychle si u nich pozici lídra revoluce a změny získal sám“*. Dle výpovědí měl V. Havel velký smysl pro dramatickost a tempo situace. Přestože často jako hlavní mluvčí OF prezentoval společné věci, veřejnost si rychle zvykla, že je klíčovou postavou. Také se uměl obklopovat velice různorodými lidmi, pohyboval se v blízkosti veřejně známých osobností (herců, zpěváků apod.), a rychle tak sílil zájem o jeho osobu a jeho obliba u veřejnosti rostla. Z výpovědí vyplynulo, že Václav Havel byl silnou osobností, které se podařilo velmi rychle získávat podporu.

Výsledky

Z kvalitativní analýzy dat je možné interpretovat výsledky podle pěti hlavních výzkumných oblastí. Nejprve byla analýza zaměřena na samotný obraz Václava Havla a jeho proměny v roce 1989. S rostoucím vlivem opozice se také zvyšuje autorita a pozice Václava Havla, neboť v rámci všech důležitých projevů spjatých s disentem je Václav Havel velmi viditelný. K výraznému posílení Havlovy osoby přispělo zejména jeho věznění z politických důvodů na počátku roku 1989 a iniciování zásadní opoziční petice Několik vět. Jedním z důležitých aspektů, který se také podílel na dominantním postavení právě Václava Havla, a ne jiných vězněných disidentů, byla jeho mezinárodní prestiž a uznání. Václav Havel byl považován za morální autoritu i v rámci disentu, a to především vytvářením výrazného opozičního nátlaku už od roku 1975 (dopis G. Husákovi) a vytvořením hlavní občanské iniciativy Charty 77. Tuto pozici morálního představitele opozice také upevnil, když odmítl přijmout nabídky k emigraci. Přestože byla opozice stále silnější, do začátku „sametové revoluce“ dne 17. 11. 1989 málokdo věřil v rychlý konec komunistického režimu. Návrhy spojující Václava Havla s prezidentským úřadem se proto začaly objevovat až od prosince roku

1989, kdy již bylo zřejmé, že není možné komunistický režim pouze reformovat a je potřeba celkové změny systému.

Tento zlom byl také jedním ze zásadních důvodů, proč se OF rozhodlo nepodpořit Alexandra Dubčeka, který byl stále spojen s komunistickou stranou. Navíc mu bylo vyčítáno, že se aktivněji neúčastnil opozičních projevů a během důležitých momentů do počátku revoluce nezasahoval. Rovněž byla jeho osoba vnímána spíše z pohledu minulosti, která již nemá silnou legitimitu a politické schopnosti a vize pro novou moderní geopolitiku. Zatímco Václav Havel představoval „*symbol pro budoucnost*“, který aktivně na přechodu ke skutečné demokracii spolupracoval dávno před revolucí. Určitý vliv sehrála také dohoda mezi představiteli OF a předsedou vlády, kde byl navržen kompromis, aby byl Alexandru Dubčekovi nabídnut post nového předsedy vlády.

Zásadní aspekt pro zvolení nového prezidenta představovalo rozhodnutí Občanského fóra navrhnout za kandidáta na úřad prezidenta Václava Havla.

Z výsledku bylo patrné, že role Alexandra Dubčeka nehrála v procesu rozhodování dlouho klíčovou roli, přesto se v rámci Občanského fóra příliš nehovořilo ani o jiných možných kandidátech z řad samotného OF. Občanské fórum představovalo hlavní opoziční hnutí, které začínalo silně promlouvat do aktuálního dění a navázalo komunikaci s hlavními vládními orgány. Dovednosti Václava Havla, jako organizační schopnosti či výstižná formulace požadavků, už přispěly k rostoucímu vlivu v rámci disentu. V době, kdy bylo potřeba rychle jednat a komunikovat s ústředními orgány, nabývaly tyto jeho schopnosti ještě většího významu. Václav Havel jako vůdčí osoba tohoto hnutí tak představoval klíčovou osobnost opozice, která vyvíjela stále silnější tlak na vysoké komunistické představitele. Z této situace přirozeně vyplynulo, aby byl právě leader rostoucí opozice navržen Občanským fórem na kandidáta na prezidenta.

Další analýza dat byla zaměřena na samotnou volbu prezidenta Federálním shromážděním, které tvořili převážně příslušníci komunistické strany. Přestože se zdá zprvu jen těžko pochopitelné, že komunističtí představitelé jednohlasně zvolili prezidentem Václava Havla, po bližším zkoumání se jejich volba jeví jako nejvíce přijatelná. Sovětský svaz se organizačně, ekonomicky i vojensky rozpadal, zstrašovací síla režimu tak klesala a komunisté v ČSSR se začínali bát o svůj majetek i život. Byli si vědomi událostí v okolních státech, a snažili se proto o klidné předání moci. Členové Federálního shromáždění nepředstavovali silné osobnosti, ale spíše lidi bez výrazného názoru. Nejednali podle vlastního přesvědčení, ale podle rozhodnutí předsedy vlády Mariána Čalfy. Ten však musel s představiteli opozice jednat a začít komunikovat, aby nedošlo k politické diskontinuitě. Domluvil se tedy s ústředními představiteli OF na zvolení Václava Havla. Samozřejmě by bylo cenné získat výpověď samotného Mariána Čalfy, to však nebylo v silách výzkumníka.

I když o prezidentovi rozhodovalo Federální shromáždění, role Václava Havla rostla i u veřejnosti, která ho příliš před listopadem 1989 neznala. Na této změně se podílela především veřejná shromáždění, kde si Václav Havel získával autoritu. Také často spolupracoval se známými herci a zpěváky, kteří přispěli k jeho prosazení u veřejnosti.

2.3 Možné omezení výsledků

2.3.1 Omezení obsahové analýzy

Možné omezení v rámci obsahové analýzy vidím především v tom, že před rokem 1989 neexistovalo větší množství objektivních novinových materiálů, které by již před prosincem 1989 informovaly o aktuálním dění. Obsahová analýza tak vychází pouze z Lidových novin jako objektivního tisku v ČSSR, zahraničních novin z roku 1989 (Le Monde, The New York Times, The Independent, Frankfurter Allgemeine Zeitung)

a z dokumentace Charty 77 a petice Několik vět. Uvedená zjištění z analýzy československých novin tak nejsou podložena dalšími novinovými zdroji. Lidové noviny také nepředstavují naprosto reprezentativní zdroj informací, neboť samizdatové noviny vycházely z omezených zdrojů a homogenně smýšlející skupiny redaktorů a autorů. Přesto se Lidové noviny snažily být objektivní a poukazovat na aktuální dění ve světě a především v ČSSR. Jak sami redaktoři zmiňují, snaží se upustit od mentálních hranic disidentského světa a zaměřit se na aktuální témata, která s ním nemusejí být spojena.

Výsledky z obsahové analýzy Lidových novin jen obtížně poskytují většinu odpovědí na otázky prezidentských voleb roku 1989. A rovněž závěry z analýzy zahraničního tisku nemohou přispět bližšími informacemi o okolnostech této prezidentské volby. Ty spíše pomohou nastínit situaci z pohledu západních států a jejich preferovaných témat či osob spjatých s ČSSR. Z obsahové analýzy tak nelze čekat závěry, které by odpověděly na hlavní výzkumnou otázku, přesto poskytují velmi důležitá data, která pomáhají objasnit vedlejší výzkumné otázky. Klíčový význam kvantitativní metody však spatřuji především v upevnění výsledků, které kvalitativní data potřebují.

Provedený výzkum považuji za validní, neboť jsem měřila skutečně to, co jsem stanovila v rámci hypotéz. Rovněž považuji získaná data za spolehlivá, a tedy i ověřitelná.

2.3.2 Omezení rozhovorů

Možná metodologická omezení kvalitativní části práce vyplývají z interference se zkoumaným souborem. Disman uvádí, že rozhovor patří mezi reaktivní metody, tj. že dotazované osoby vědí, že jsou předmětem výzkumu a mohou tomu přizpůsobovat své odpovědi (Disman 2005: 132). Respondenti ve svých odpovědích často mluvili o morálních aspektech povahy Václava Havla a jeho dalších osobnostních rysech, a mohli tak tíhnout spíše k pozitivnímu hodnocení. V souvislosti s tím, že většinová

společnost v České republice a v zahraničí vnímá Václava Havla jako morální autoritu a spojuje jeho osobu se symbolem boje za demokracii, je tu jisté riziko, že odpovědi mohou více odpovídat pohledu většinové společnosti než kritickému hodnocení jistých jevů. Otázky v rozhovorech byly však pokládány neutrálně a přímo se na kladné osobní vlastnosti Václava Havla neptaly.

Přestože se v rámci kvalitativních rozhovorů nelze zcela ubránit možnému subjektivnímu hodnocení, považuji tento způsob sběru dat za vhodně zvolený, neboť na některé určené výzkumné otázky nelze jinak než pomocí kvalitativních rozhovorů odpovědět.

Možné omezení výsledků může být způsobeno zaznamenáváním dat pomocí podrobných poznámek, z kterých mohou plynout určité nejasnosti. Snažila jsem se však zaznamenávat co nejpřesněji veškeré odpovědi a vyhnout se chybné interpretaci dat.

Možná omezení mohou také plynout z výběru respondentů. Ti byli vybráni účelově (a metodou snowball sampling) na základě literatury a historických souvislostí, podle pozice, kterou vůči Václavu Havlovi zaujímal. Z 25 oslovených respondentů jich odpovědělo pouze 8 a s těmi byl následně domluven termín a místo schůzky. Je tedy možné, že právě ti, kteří se chtěli na výzkumu podílet a jsou ochotni věnovat neznámému člověku (výzkumníkovi) pro rozhovor svůj čas, mohou mít spíše pozitivní postoj k Václavu Havlovi a lidem obecně. Dotázaní respondenti však nepředstavovali pouze jednu skupinu lidí s podobnými vazbami na Václava Havla. Přestože se jedná o malou skupinu respondentů, je poměrně heterogenní.

Z důvodů možného zkreslení výsledků nebyly přesné cíle výzkumu respondentům řečeny. Neznali proto hlavní výzkumný záměr, kterému by své odpovědi mohli přizpůsobit (např. vhodnými odpověďmi pro výzkumníka). Otázky byly tedy nejprve kladeny spíše obecněji (např. Jak byste charakterizoval dobu těsně před prezidentskými volbami

v roce 1989? Jaké kandidáty na prezidentský úřad jste navrhovali v rámci OF a proč? apod.).

Domnívám se tedy, že by objektivita výsledků neměla být narušena, přesto je třeba zmínit malý vzorek respondentů, který by bylo jistě vhodné pro větší spolehlivost dat rozšířit. Jedná se však o skupinu lidí, která je časově velmi vytížená (politicky, novinářsky apod.), a tak získání většího vzorku bylo omezeno časovým limitem této práce. Je zřejmé, že získané výsledky nejsou zobecnitelné, nicméně zásadní bylo získat objektivní data, která budou podpořena kvantitativními výsledky.

2.4 Etické zásady

Především v souvislosti s kvalitativním sběrem dat je potřeba zmínit využití základních etických principů. Respondenti, kteří se na výzkumu rozhodli participovat, odpověděli na průvodní e-mail a souhlasili se schůzkou. Jejich účast byla tedy dobrovolná a vědomá. Před zahájením rozhovorů bylo respondentům znovu přiblíženo téma výzkumu v obecné rovině a také instituce, pro kterou bude práce zpracována. Informovaný souhlas s výzkumem byl získán nejprve pomocí e-mailu a poté před samotným rozhovorem. Rovněž byly nastíněny otázky anonymity. Všichni respondenti souhlasili s tím, že mohou být jejich jména v práci zmíněna. Zároveň bylo všem dotázaným přislíbeno, že data budou využita výhradně pro magisterskou práci.

2.5 Vyhodnocení výsledku mix methods

Ze smíšených výsledků vyplývá několik závěrů, které se vzájemně potvrzují anebo doplňují. V rámci obsahové analýzy Lidových novin různé techniky agendy setting (priming, vizualizace, nastolování tématu) ukazují, jak se oproti roku 1988 zvýšila v roce 1989 prezentace Václava Havla. Jako zásadní faktor v tomto posunu je identifikováno opětovné uvěznění Václava Havla v období od ledna do května roku 1989.

Z výsledků analýzy dokumentů je patrná silící angažovanost Václava Havla v roce 1989. Václav Havel se podílel na všech důležitých opozičních iniciativách (vydání petice Několik vět, opětovné získání pozice mluvčího Charty 77 a především založení Občanského fóra). Výsledky, které by naznačovaly, že se v roce 1989 Václav Havel stával vůdčí osobností disentu, jsou rovněž zcela zřejmé z kvalitativních dat. Tyto výsledky vypovídají o zvyšující se autoritě Václava Havla z důvodů jeho silné participace na všech důležitých projevech spjatých s disentem. Rovněž z těchto dat vyplývá, že mezi zásadní okamžiky patří opětovné uvěznění Václava Havla během Palachova týdne a vytvoření petice Několik vět. Především aspekt věznění z politických důvodů hrál důležitou roli ve prospěch zvyšující se morální autority Václava Havla i mezi samotnými disidenty.

Taktéž ze smíšených výsledků plyne, že západní státy považovaly Václava Havla za významnou osobnost nejen z pohledu dramatika, ale především v souvislosti s jeho bojem za svobodu a demokracii. Jak potvrzují kvantitativní data, Václavu Havlovi se zahraniční média věnovala mnohem častěji než v případě jiných významných disidentů, a tudíž lze říci, že byl v zahraničí považován za hlavní osobnost československého disentu. Právě tato mezinárodní prestiž a uznání se dle kvalitativních výsledků spolupodílely při utváření dominantního postavení Václava Havla uvnitř samotného disentu.

Jak napovídají smíšené výsledky, role Václava Havla mezi samotnými disidenty i na mezinárodní úrovni posilovala, přesto nic nenaznačovalo tomu, že by se budoucím prezidentem mohl stát právě on. Kvantitativní výsledky potvrzují výpovědi respondentů o tom, že se o budoucích kandidátech na prezidenta dlouhou dobu nejednalo. Neexistují žádná data, jež by dokládala, že by opozice předpokládala urychlení vývoje a plánovala dosazení konkrétních jedinců na úřad prezidenta.

Smíšené výsledky se vzájemně podporují především v souvislosti s rostoucím postavením Václava Havla v roce 1989, s událostmi, které se

na tomto vývoji podílely, se zahraničním uznáním a s tím, že se o kandidátech na budoucího prezidenta do tzv. „sametové revoluce“ nepřemýšlelo.

Jelikož z kvantitativních dat nebylo možné získat informace o samotných kandidátech na prezidenta, byla využita především data kvalitativní. Následující výsledky týkající se Alexandra Dubčeka jsou tedy pouze kvalitativním doplněním. Důležitý zlom, který znamenal zásadní důvod nepodpořit kandidaturu Alexandra Dubčeka, bylo přesvědčení, že není možné komunistický režim pouze reformovat, ale je potřeba celkové změny systému. Kvalitativní zjištění se silně shodovala v důvodech, díky nimž Občanské fórum Alexandra Dubčeka déle neprosazovalo. K těmto důvodům patřilo zejména jeho spojení s komunistickou stranou, politická pasivita do počátku revoluce a také chybějící schopnosti a legitimita v utváření nové geopolitiky. Alexandr Dubček byl především vnímán jako člověk významný v minulosti, který už však nemá způsobilost pro budoucnost. Ta byla naopak příznačná pro Václava Havla, který měl dle kvalitativních zjištění schopnosti utvářet novou geopolitiku zahrnující euroatlantickou spolupráci i užší spolupráci v rámci střední Evropy, a již před revolucí na přechodu k demokracii pracoval. Návrhy, jež spojují Václava Havla s prezidentským úřadem, se proto začaly objevovat až od prosince roku 1989, kdy už bylo patrné, že v komunistickém režimu není možné pokračovat.

Zásadním momentem, který měl klíčový vliv na to, kdo se stane budoucím prezidentem, bylo dle kvalitativních výsledků rozhodnutí Občanského fóra navrhnout za kandidáta na úřad prezidenta Václava Havla. Alexandr Dubček však nepředstavoval jedinou alternativu k Václavu Havlovi při rozhodování Občanského fóra, koho navrhnout na prezidentského kandidáta. V úvahu mohli přicházet různí významní disidenti, ovšem smíšené výsledky ukazují, že za vůdčí osobnost byl považován zejména Václav Havel. Jeho osoba byla přirovnávána k jistému symbolu lidských práv, boje za demokracii a sebeobětování.

Rovněž mu byl připisován vysoký morální kredit, který dle výpovědí navýšil, když odmítl přijmout nabídky k emigraci. Právě zde je patrné silné propojení výsledků v rámci obou strategií. Při rozhodování Občanského fóra mělo určitý vliv i jeho vnímání zahraničím. Jak vyplývá už ze zmíněných výsledků smíšených dat, Václav Havel měl právě v zahraničí silnější pozici než jiní představitelé disentu. Pro Občanské fórum bylo důležité navrhnout člověka, který bude mezinárodně ČSSR dobře reprezentovat. Kvalitativní výsledky ještě doplňují důležitou úlohu schopností Václava Havla organizovat a formulovat požadavky. Václav Havel byl považován za vůdčí osobnost opozice, která měla stále silnější pozici pro vyvíjení tlaku na vysoké vládní orgány. Proto také bylo dle kvalitativních zjištění přirozené navrhnout na úřad prezidenta právě Václava Havla.

Smíšené výsledky se shodují především v souvislosti s vůdčí osobou Václava Havla v rámci OF, s přirovnáním Václava Havla k symbolu boje za lidská práva a demokracii, s morálními hodnotami a jistým sebeobětováním Václava Havla a nakonec v souvislosti s již zmíněnou podporou zahraničí. Kvalitativní výsledky dále tato zjištění doplňují o důvody, proč nebyl Občanským fórem navržen Alexander Dubček, a zmiňují další argumenty pro podporu Václava Havla.

Další část výsledků se týká samotné volby prezidenta Federálním shromážděním. Výsledky představují pouze kvalitativní shrnutí, neboť z analýzy Lidových novin či dokumentů nebylo možné tyto informace získat. Ačkoliv bylo Federální shromáždění složeno převážně z komunistických členů, jednohlasně se shodlo na volbě Václava Havla. Této volbě předcházela již dohoda mezi představiteli Občanského fóra s Mariánem Čalfou, kde došlo k domluvě, že Federální shromáždění se vysloví pro podporu Václava Havla, stane-li se mimo jiné Alexander Dubček novým předsedou vlády. Členové Federálního shromáždění se dle kvalitativních zjištění obávali o majetek, a dokonce někteří i o život a snažili se o klidné předání moci. Nepředstavovali osobnosti se silnou

vírou v komunistický režim, které by se nebály vystoupit proti rozhodnutí předsedy vlády Mariána Čalfa. Přestože se mohou objevit jisté pochybnosti, Marián Čalfa musel s opozicí jednat, neboť nikdo neměl zájem na politické diskontinuitě a po dohodě tak podporu přislíbil.

Smíšené výsledky jsou dále doplněny pouze kvalitativním zjištěním o okolnostech prezidentských voleb aklamací.

Díličí výsledky z kvalitativních dat rovněž poukazují na skutečnost, že podpora Václava Havla se rozšiřovala i v rámci širší veřejnosti, která dlouho Václava Havla neznala. Tento jev je argumentován přirozenou autoritou Václava Havla, který si přítomné na veřejných shromážděních rychle získal. Také spolupráce s významnými herci a zpěváky zvyšovala jeho podporu u veřejnosti.

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo nalézt okolnosti, které rozhodujícím způsobem ovlivnily, kdo se stane prezidentem svobodného Československa, a odpovědět na hlavní výzkumnou otázku „*Jak a proč se z Václava Havla, pro širší veřejnost dlouho neznámého disidenta, stal nakonec velkou většinou podporovaný kandidát na úřad prezidenta a aklamací zvolený prezident?*“ Práce se pokusila přiblížit možné důvody podílející se na formování reality, jež přestávala představovat Václava Havla jen jako disidenta a začínala ho prezentovat jako možného prezidenta.

Jedním z nejdůležitějších poznatků, které vyplynuly z vyhodnocení dat, je skutečnost, že přestože neměl Václav Havel žádné politické zkušenosti, byl právě on nejvhodnějším kandidátem na prezidenta. Z bližšího zkoumání je zřejmé, že nepředstavoval jediného možného kandidáta, ale z celkového pohledu se situace vyvíjela takovým směrem, že byl jednoznačným kandidátem Občanského fóra, které o budoucím prezidentovi z velké míry rozhodlo. I když se mezi lidmi více mluvilo o Alexandru Dubčekovi a v OF se objevila řada významných disidentů, představovalo jeho navržení v dané situaci nejvhodnější možné řešení.

Vývoj situace v ČSSR ke konci roku 1989 probíhal v takovém tempu, že volba prezidenta nemohla být dlouhodobě připravována a působila do jisté míry ukvapeným dojmem. Na navržení Václava Havla za kandidáta na úřad prezidenta se však podílelo mnoho těmito událostem předcházejících okolností. Bylo to především jeho neúnavné nasazení v rámci opoziční činnosti proti režimu, kvůli němuž se několikrát ocitl ve vězení. Souhrnné výsledky naznačují, že právě věznění napomáhalo utvářet silnou morální autoritu Václava Havla a symboličnost vlastního obětování ve prospěch celého národa, k němuž přispělo i odmítnutí nabídky k emigraci. Jedním z dalších důležitých faktorů, jež vedly k tomu, že osobnost Václava Havla vyústila do pozice nejreálnějšího kandidáta na prezidenta, byla velká prestiž v zahraničí. Tato podpora

ze zahraničí byla dalším dobrým předpokladem pro jeho navržení občanským fórem na nejvyšší post, jež zaručovalo, že budoucí prezident bude mezinárodně uznávanou osobností. Vedle výše uvedeného k tomuto přispěly strategické schopnosti Václava Havla vztahující se k vytváření nové geopolitiky v rámci euroatlantické spolupráce a rovněž v rámci spolupráce v postkomunistických zemích (Vishegrádská čtyřka). Na vytvoření role vůdčí osobnosti opozice se také podílela dovednost Václava Havla zřetelně a výstižně formulovat požadavky. V době změny režimu, tj. v období, kdy se ujímala vedoucího postavení ve společnosti opozice, tak bylo přirozené, že se do čela dostává její hlavní představitel.

V povědomí širší veřejnosti však Václav Havel nemohl být nijak zakořeněn, lidé si k němu vztah vytvářeli postupně teprve později. Jeho charakter a schopnosti znal pouze nejbližší okruh lidí, a proto se mnohým tato volba jevila jako nepochopitelná. Prezidentem měl být zvolen spisovatel, jehož díla nebyla veřejně známa, člověk „buržoazního původu“ a bez politických zkušeností. Rovněž se jevilo zcela absurdním, že člověka, kterého dlouhá léta komunistický režim pronásledoval, nakonec komunisté zvolili prezidentem. Přesto jeho volba v rámci dané situace neznamenal nic neočekávaného či zásadně překvapujícího. Členové Federálního shromáždění nepředstavovali výrazné osobnosti stojící si za svým názorem, navíc i mnozí přestávali v ideologii, která se v okolních státech hroutila, věřit a snažili se tak o klidné předání moci.

V citátu uvedeném na začátku práce Havel varuje před „lhostejností k osudu celku“. Že jej však mj. jeho aktivní přístup v boji proti totalitě během necelých dvou měsíců vynese až na post prezidenta Československa, jistě nepředpokládal ani ve svých nejodvážnějších vizích o budoucnosti naší společnosti.

LITERATURA

- ASH, T. G. 1991. *Rok zázraků*. Praha: Svoboda.
- BERGER, L. P., LUCKMANN, T. 1999. *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- BIRKLAND, T. A. 1997. *After Disaster: Agenda Setting, Public Policy, and Focusing Events*. Washington: Georgetown University Press.
- BRYMAN, A. 2001. *Social Research Methods*, Oxford University Press.
- COBB, R. W., ELDER, C. D. 1972. *Participation in American politics: The Dynamics of Agenda-building*. Boston: Allyn & Baco.
- CRESWELL, J. W., CLARK V. 2007. *Designing and conducting mixed methods research*. Thousand Oaks, New Delhi: SAGE.
- DEARING, J. W., ROGERS, E. M. 1996. *Agenda-Setting*. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE.
- De LEEUW, E. D. 2005. *To mix or not to mix data collection modes in surveys*. Journal of Official Statistics 21(5)
- DeFLEUR, M. L., BALLOVÁ-ROKEACHOVÁ, S. J. 1996. *Teorie masové komunikace*. Univerzita Karlova Praha, Karolinum.
- DOSKOČIL, Z. 2006. *Duben 1969, Anatomie jednoho mocenského zvratu*. Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- DILLMAN, D. A., MESSER, B. 2010. *Mixed-Mode Surveys*. Pp. 551-574 in Handbook of survey research, ed. by P. Marsden, J. Wright, J. Bingley: Emerald.
- DISMAN, M. 2006. *Jak se vyrábí sociologická znalost*, Praha: Karolinum.
- ENTMAN, R. 1993. *Framing: toward clarification of a fractured paradigm*, Journal of Communication 43(4)
- FOUCAULT, M. 2000. *Dohlížet a trestat*. Praha: Dauphin.

- GALTUNG, J. R., RUGE, H. M. 1965. *The Structure of Foreign News*. Pp 64-91 in *Journal of Peace Research* 1965, roč. 2, č. 1.
- GIDDENS, A. 1999. *Sociologie*, Argo.
- GOFFMAN E. 1999. *Všichni hrajeme divadlo: sebe prezentace v každodenním životě*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon.
- HARTLEY, J. 1990. *Understanding News*. London: Routledge.
- HEJNA, D. 2006. *Vybrané kapitoly z českých dějin*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně
- HENDL, J. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- HRUBÝ, K., BROUČEK, S (eds.) 2000. *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století*. Praha: Karolinum, Etnografický ústav AV ČR.
- JANDOUREK, J. 2007. *Sociologický slovník*. Praha: Portál.
- JAURIS, M., ZASTÁVKA, Z. 1992. *Základy neformální logiky*. Praha: S&M.
- JIRÁK, J. KÖPPLOVÁ B., 2007. *Média a společnost: Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*, Praha: Portál.
- KALVAS, F., VÁNĚ J., ŠTÍPKOVÁ M., KREIDL, M. 2012. *Rámcování a nastolování agendy: Dva paralelní procesy v interakci*. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha: *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 2012, Vol. 48, No. 1: 3–37
- KAISER, D. 2009. *Disident: Václav Havel 1936 – 1989*. Praha: Paseka.
- KELLNER, D. 2009. „*Media Spectacle and Media Events: some critical reflections*.“ Pp. 76-91 in *Media events in a global age*, ed. by Couldry, Nick - Hepp, Andreas - Krotz, Friedrich. New York: Routledge.
- KUNCZIK, M. 1995. *Základy masové komunikace*. Praha: Karolinum
- McCOMBS, M. 2004 *Setting the Agenda*. Cambridge: Polity Press.

- McCOMBS, M. 2009 *Agenda Setting: nastolování agendy, masová média a veřejné mínění*. Praha: Portál
- McCOMBS, M., GILBERT, S. 1986. *News influence on our pictures of the world*. In J. Bryant & D. Zillmann (Eds.), *Perspectives on Media Effects* (pp. 1 - 15). New York: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- McQUAIL, D. 2007. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál
- NEUENDORF, K. A. 2002. *The Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- PREČAN, V., CÍSAŘOVSKÁ, B. 2007. *Charta 77: Dokumenty* (svazek 1, 2, 3) Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- REESE, S. D., GRANT, A., DANIELIAN, L. H., 1994. The Structure of News Sources on Television: A Network Analysis of "CBS News," "Nightline," "MacNeil/Lehrer," and "This Week with David Brinkley." *Journal of Communication*, No. 44 (2): 64-83.
- REIFOVÁ, I., kol. 2004. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál.
- RENDLOVÁ, E. 1999. *Výzkumy veřejného mínění jako nástroj zrcadlení vývoje české společnosti*, in: *Odras společenských změn ve veřejném mínění 1990–1998*. Pracovní texty No. 1, Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- SALZMANN, Z. 1997. *Jazyk, kultura a společnost: Úvod do lingvistické antropologie*. Ústav pro etnografii a folkloristiku Akademie věd České republiky.
- SAPIR, E. 1921. *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace.
- SCHERER, H. 1998. *Úvod do metody obsahové analýzy*. Pp. 29-53 in *Analýza obsahu mediálních sdělení*, ed. by Winfried Schulz. Praha: Karolinum.
- SZYMANEK, K. 2003. *Umění argumentace: terminologický slovník*. Olomouc: UPOL.

ŠKODOVÁ, M. (ed). 2008. *Agenda-setting: teoretické přístupy* Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR.

TRAMPOTA, T. 2006. *Zpravodajství*. 1. vyd. Praha: Portál.

VLADISLAV, J., PREČAN, V. 1990. *Horký leden 1989 v Československu: mimořádná publikace k znovuoobnovení časopisu Reportér*. Praha: Novinář.

VRBA, T. 1997. *Politické gesto, nebo existenciální čin*. In: CÍSAŘOVSKÁ, B., DRÁPALA, M., PREČAN, V., VANČURA, J.: *Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech*. Praha, Brno: ÚSD AV ČR, Doplněk.

VYKOUKAL, J. 2000. *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Libri.

WANTA, W. 1997. *The Public and The National Agenda: How People Learn About Important Issues*. Lawrence Erlbaum.

Lidové noviny. Periodicita: Měsíčník. – Ročníky uváděny až od 1989: 1987 (2 nultá č., září – v záhlaví dosud neuveden název Lidové noviny; listopad), 1988 (11 č., dvojčíslo 7/8), 1989 (11 č., dvojčíslo 7/8).

Internetové zdroje

Prohlášení Charty 77 z 1. Ledna 1977, [online]. [cit. 2013-01-16].

Dostupné z WWW: <<http://www.charta2007.cz/index.php?sh=dokum/2>>.

Zakládající prohlášení VONSu, [online]. [cit. 2013-01-16]. Dostupné z WWW

<http://www.vons.cz/data/images/zakladajici_prohlaseni_vons.jpg>.

Několik vět, dokument Charty 77, [online]. [cit. 2013-02-18]. Dostupné z WWW: <http://www.svedomi.cz/dokdoby/charta_nekolikvet.htm>.

Ústav pro studium totalitních režimů, [online]. [cit. 2013-02-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.ustrcr.cz>>.

Totalita [online]. [cit. 2013-02-18]. Dostupné z WWW:

<<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/of.php>>.

ÚSD: *Demokratická revoluce 1989*, [online]. [cit. 2013-02-18]. Dostupné z

WWW: <<http://www.89.usd.cas.cz/cs/udalosti.html>>.

Václav Havel – životopis, [online]. [cit. 2013-01-16]. Dostupné z WWW

<<http://www.vaclavhavel.cz/index.php?sec=1&id=1>>.

HVÍŽĎALA, K., *Proč Západ Václavu Havlovi závidí*, [online]. [cit. 2013-02-

21]. Dostupné z WWW: <<http://prehravac.rozhlas.cz/audio/2452343>>.

McCOMBS, M. S., SHAW, D. L. 1972. *The Agenda-Setting Function of the Mass Media*. In: *Public Opinion Quarterly*, [online]. [cit. 2013-02-06].

Dostupné z WWW:

<http://www.infoamerica.org/documentos_pdf/mccombs01.pdf>.

TABERY, P. 2009 *Nastolování agendy a proces rámování*, [online]. [cit.

2013-02-06]. Dostupné z WWW:

<<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=385&lst=112>>.

MCGREGOR, J. *Restating news values: contemporary criteria for selecting the news*, [online]. [cit. 2013-01-16]. Dostupné z WWW:

<<http://www.hss.bond.edu.au/ANZCA/papers/JMcGregorPaper.pdf>>.

KUNŠTÁT D. *Veřejné mínění, politika a racionalita*, [online]. [cit. 2013-02-

12]. Dostupné z WWW:

<<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=289&lst=114>>.

MLEJNEK, J. ŠUSTROVÁ, P. *Volba Václava Havla prezidentem v prosinci 1989*, [online]. [cit. 2013-01-16]. Dostupné z WWW:

<<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/volba-vaclava-havla-prezidentem-v-prosinci-1989/>>.

Dopis Zbyňka Čeřovského prezidentu Václavu Havlovi [online]. [cit. 2013-02-18]. Dostupné z WWW:

<<http://www.szcpv.szm.com/06/pravda.html#dopis>>.

Sametová revoluce 1989 Otázky stále bez odpovědí, [online]. [cit. 2013-02-18]. Dostupné z WWW:

<http://www.totalita.cz/1989/1989_11_otazky.php>.

Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, digitální knihovna, [online]. [cit. 2013-02-18]. Dostupné z WWW:

<http://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t1236_08.htm>.

Historie Lidových novin, [online]. [cit. 2013-01-15]. Dostupné z WWW:

<<http://epaper.lidovky.cz/lidove-noviny/kdo-jsme/vice-z-historie>>.

Elektronický archiv francouzského tisku Le Monde, [online]. [cit. 2013-02-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.lemonde.fr/recherche/>>.a

amerického tisku The NY Times, [online]. [cit. 2013-02-15]. Dostupné z WWW: <<http://query.nytimes.com/search/sitesearch/#/archives>>.

Dokumentační centrum knihovny Václava Havla, [online]. [cit. 2013-01-15]. Dostupné z WWW: <http://archive.vaclavhavel-library.org/kvh_search/>.

RESUMÉ

The main goal of my diploma thesis was to find out which circumstances caused that Vaclav Havel became the president of the independent Czechoslovakia in December 1989. The main research question is: “ How and why became for a long time publicly unknown dissident Vaclav Havel by the majority supported candidate for the post of the president of Czechoslovakia and why was he as such eventually unanimously elected.

The first theoretical part of my essay pictures the context of historical events the sociological perspective, mainly the language issue, social role and a social reconstruction of reality. The particular chapters deal with the characteristics of Lidove noviny, which became one of the main sources for the quantitative data, as well as the public opinion and last but not least the possible conspirational theory of coup in CSSR.

The empirical part includes the statement of the main goal of my thesis, justification for the selected and used methodology i.e. mixed strategy of the research and the steps I have chosen. The main chapter is the analysis of the data of the two methodological approaches and the following interpretation of the results.

One of the most important findings after evaluation of the data is the fact that with zero political experience yet Vaclav Havel was indeed the best candidate for the post of the president of CSSR. The imprisonment of Vaclav Havel, his international recognition, his extraordinary capability to organise and formulate the conditions as well as his morals and the authority as a leader which he developed within the scope of the whole opposition. Many were surprised that a person who was for many years persecuted by the communism was eventually elected by the communists themselves. Regardless these facts the election of Vaclav Havel for the post of the president of Czechoslovakia was neither unexpected nor surprising.

PŘÍLOHY

Příloha 1

Seznam grafů

Graf 1 Nastolování tématu Havel	55
Graf 2 Četnost proměnné „agenda Václava Havla“ napříč vybraným zahraničním tiskem.....	57
Graf 3 Četnost nastolení agendy Václav Havel v roce 1989 v porovnání s agendou Václav Benda a Jiří Dienstbier v tisku Le Monde	58
Graf 4 Četnost výskytu proměnné „pozitivní přívlastek“ v kategorii dramatik ...	61
Graf 5 Četnost výskytu proměnné „pozitivní přívlastek“ v kategorii disident	61

Příloha 2

Struktura rozhovorů

Nejdná se o pevnou strukturu otázek, neboť kladené otázky byly přizpůsobovány vztahu respondenta k Václavu Havlovi.

- 1) Jak byste charakterizoval dobu těsně před prezidentskými volbami v roce 1989?
- 2) Co na tomto období bylo významného?
- 3) Jaké kandidáty na prezidentský úřad jste navrhovali v rámci OF a proč?
- 4) Všimnul, jste si něčeho, co Vás zaujalo vzhledem k pozdějšímu zvolení Václava Havla aklamací?

- 5) Jak byl vnímán Václav Havel jinými disidenty?
- 6) Kdy se pozice Václava Havla v rámci disentu stává významnější?
- 7) Kdy se stává Václav Havel silnějším kandidátem na úřad prezidenta než A. Dubček? Mohl byste upřesnit proč?
- 8) Jaké byly argumenty pro podporu Václava Havla?

- 9) Proč dochází k posilování pozice v rámci disentu u Václava Havla více než u jiných významných disidentů, např. J. Dienstbiera či V. Bendy?
- 10) Jak se projevovala vůdčí osobnost Václava Havla v rámci Občanského fóra?
- 11) Proč Občanské fórum podpořilo Václava Havla v kandidatuře na úřad prezidenta?
- 12) Jaký vztah měla skupina Občanského fóra s Václavem Havlem k Vám jakožto skupině zastupující studenty?
- 13) Kdy se začínají objevovat první názory, že by se Václav Havel měl stát prezidentem?
- 14) Příkladáte jiné době než té těsně před volbami velký význam pro první volbu Václava Havla prezidentem?

- 15) Byl ste přítomen jako člen OF některých veřejných shromáždění?
- 16) Jak byl Václav Havel prezentován členy OF na veřejných shromážděních?

Příloha 3

Respondenti

Mgr. Marek Benda (10. 11. 1968), český politik, člen Občanské demokratické strany. V listopadu 1989 člen Koordinačního stávkového výboru studentů. Syn českého disidenta Václava Bendy.

Ing. Pavel Bratinka (14. 3. 1946), český podnikatel a bývalý politik, člen Občanského fóra a spoluzakladatel Občanské demokratické aliance (ODA). Dlouholetý přítel Václava Havla a spolupracovník v disentu.

PhDr. Ivan Gabal (15. 1. 1951), český sociolog a spoluzakladatel Občanského fóra.

Mons. Václav Malý (21. 9. 1950), pomocný biskup pražský. V roce 1977 podepsal Chartu 77 a v roce 1981 byl jedním ze tří mluvčích. Podílel se na založení Výboru pro nespravedlivě stíhané (VONS) a na podzim roku 1989 moderoval lidová shromáždění na Václavském náměstí a Letenské pláni. Spoluzakladatel a první mluvčí Občanského fóra.

Doc. RNDr. Martin Palouš, Ph.D. (14. 10. 1950), český diplomat, bývalý ředitel Knihovny Václava Havla. V roce 1977 podepsal Chartu 77 a v roce 1986 působil jako jeden z jejích mluvčích. Spoluzakladatel Občanského fóra.

Mgr. Jan Ruml (5. 3. 1953), český politik a aktivista v oblasti lidských práv. V roce 1977 podepsal Chartu 77 a v roce 1979 se stal členem VONSu. Spoluzakladatel samizdatových Lidových novin.

PhDr. Jiřina Šiklová, CSc. (17. 6. 1935), česká socioložka a publicistka. V roce 1977 podepsala Chartu 77 a podílela se na distribuci zahraničních i exilových knih do ČSSR.